

FAKCIJA I FIKCIJA U PREDAJAMA I LEGENDAMA S POSEBNIM OBZIROM NA KORČULU

Tomaš, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:521099>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**FAKCIJA I FIKCIJA U PREDAJAMA I LEGENDAMA S
POSEBNIM OBZIROM NA KORČULU**

ANAMARIJA TOMAŠ

SPLIT, 2023.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Književnost i zbilja

**FAKCIJA I FIKCIJA U PREDAJAMA I LEGENDAMA S POSEBNIM
OBZIROM NA KORČULU**

Studentica:

Anamarija Tomaš

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2023. godine

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Predaje	4
2.1. Povijesne predaje.....	6
2.1.1. Ilirske teme.....	9
2.1.1.1. Ilirski grobovi	13
2.1.2. Starohrvatske teme.....	15
2.1.3. Hrvatski vladari narodne krvi	16
2.1.4. Patnje, progoni i stradanja kršćana za vrijeme osmanske okupacije	17
2.1.5. Hajduci i uskoci	19
2.1.6. Principessa Mafalda	20
2.1.7. Neobična slova.....	21
2.1.8. Lončarija u Veloj spili	21
2.1.9. Otok Grubešan	23
2.1.10. Crkva sv. Kuzme i Damjana u Zablaću.....	23
2.1.11. Predci iz Zablaća	25
2.1.12. Grobište Pržnjak.....	26
2.1.13. Loza čičak	26
2.1.14. Tajne kamene gomile	27
2.2. Etiološke predaje	30
2.2.1. Kako je sagrađena Repkova crkva	30
2.2.2. U svetoga Ivana s jahtom došli uzeti zlato.....	31
2.2.3. Zlatni fižuli.....	34
2.2.4. Podrijetlo Surjana.....	35
2.3. Mitske predaje	36
2.3.1. Vile.....	37
2.4. Demonološke predaje.....	38
2.4.1. Kuga.....	39
2.4.2. Vještice	40
2.4.3. More.....	40
2.4.4. Vukodlaci.....	42

2.4.5. Maminjorgo (Orko).....	43
2.4.6. Zaštita od demonoloških bića	43
3. Legenda	44
3.1. Sveta Vicenca.....	45
3.2. Gospa od zdravlja.....	48
4. Zaključak	49
5. Rječnik.....	51
Izvori	58
Literatura.....	59
Sažetak	64
Abstract.....	65

1. Uvod

Ovaj će se diplomski rad baviti odnosom faksije i fikcije u usmenim predajama i legendama s posebnim naglaskom na Korčulu. Za vrijeme slušanja kolegija *Usmena književnost* kod prof. Marka Dragića, mnogo sam slobodnog vremena provodila na otoku Korčuli, pa sam se, kada smo dobili zadatak napisati rad koji je trebao biti mala kolekcija usmenih priča, zainteresirala za one korčulanske. Tako se rodila moja ljubav prema usmenim predajama i legendama. Usuditi se pristupiti poznatim i nepoznatim ljudima i tražiti ih da mi pričaju o onome što su njima u naslijeđe predali njihovi stari, činilo se poput zadiranja u intimu ljudi, mjesta, otoka ili citirajući Andrića, u „nešto tajanstveno, što postojanje nosi sa sobom.“¹ Otvorivši mi vrata svojih domova i podijelivši sa mnom pričanja iz života, pjesme, predaje i legende, otvorili su mi i vrata srca Korčule. Priče su ljudi i ljudi su priče. Kroz priče sam saznala tko su Korčulani danas i tko su nekoć bili, kako su živjeli, u što su vjerovali, koje su tradicije čuvali, kako su se radovali i tugovali, kako su *kantali* i *tancali*. Prije negoli i ja vama odškrinem vratašca Korčule, njenih predaja i legendi, najprije ću se osvrnuti na pripovijedanje, usmenu priču, te faksiju, fikciju i njihov međuodnos.

Čovjekova stvaralačka potreba prvotno se očitovala prije dva i pol milijuna godina u izradi umjetnih alata i upravo se taj čin smatra začetkom ljudske kulturne djelatnosti.² Stoga ne čudi da su najstarija povijesna razdoblja dobila svoj naziv upravo prema tipu alata kojim se čovjek tada služio. Nakon što je kreirao alate koji su mu olakšali zadovoljenje primarnih ili bioloških životnih potreba, čovjek je razvio govor, stvorio jezik, počeo pripovijedati i kreirao priču kao alat za zadovoljenje i imanentnih potreba duhovne dimenzije, imajući na umu i njenu kulturnu dimenziju.

Pripovijedanje se definira kao čin govornog oblikovanja i ustrojavanja jednog ili više događaja koje se uspostavlja imajući na umu uzročno-posljedičnu vezu između pomno odabranih riječi, pripovjedačeva glasa, radnje i susreta s potencijalnim primateljem. Usmena priča univerzalni je pripovjedni i umjetnički oblik zajednički suvremenom i prehistorijskom čovjeku, modernim i primitivnim zajednicama na svim krajevima znanog nam svijeta koji se, od svojih početaka, prenosio prvenstveno usmenim putem iz generacije u generaciju. O

¹ Dragić, Marko (2005). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, str. 27.

² Čatić, Igor; Rujnić-Sokele, Maja (2012). Čarolija ljudskih ruku. *Liječničke novine* 115 (15. prosinca 2012). Zagreb: Hrvatska liječnička komora, str. 73.

značenju usmenih priča kroz povijest postojali su različiti stavovi. U antici je pripovijedanje bilo veoma cijenjeno i smatrano je iznimnim ljudskim postignućem koje čuva istine prošlih vremena od zaborava za ona buduća. U nekim kasnijim razdobljima pojedinci su priče smatrali besmislicama. Danas je neupitna njihova vrijednost.

Stith Thompson razlikuje sedam temeljnih vrsta usmenih priča: bajke, novele, junačke priče, predaje, mitove, priče o životinjama i humoristične anegdote.³ Podjela profesora Dragića kojom razlikujemo bajke, basne, predaje, legende, novele, anegdote i sitne oblike tj. šale i viceve⁴ joj nalikuje, ali dodaje i legende kao zasebnu kategoriju i to je klasifikacija prema kojoj je ovaj rad ustrojen. Postoje i klasifikacije usmenih priča s obzirom na odnos fikcijskog (izmišljena, mistična i fantastična priča) i faksijskog (realistična priča) u njima, te s obzirom na njihov motivski i tematski svijet.⁵

U želji da na poseban način prenese važne informacije, znanja i učenja, potakne druge na razmišljanje, samorefleksiju, dublje razumijevanje vidljive i nevidljive stvarnosti, spoznaju, ponudi odgovore na tekuća pitanja, potakne pronalazak rješenja individualnih i društvenih problema, podijeli osobna i kolektivna iskustva, istinu, probudi svijest o zajedničkom identitetu, oda počast dobru, odgoji, preodgoji i zabavi svoje recipijente, te govorno i slikovno zabilježi realnost i prošlost zajednice, čovjek je priču oblikovao izrazom koji odudara od uobičajene jezične upotrebe, koji obuhvaća širi, višeznačni leksik i napredniji nivo pojmovno-logičkog mišljenja.⁶

Specifičnost jezične upotrebe jedan je od kriterija prema kojima razlikujemo književno od neknjiževnog. Da bismo tekst doživljavali književnim djelom, važan je i kontekst. Čitajući npr. naslov pjesme „Ciklame, krvave ciklame“ Dragutina Domjanića, ne pitamo se je li riječ o zbiljskim ciklamama natopljenima krvlju jer smo, već zbog strukture sintagme, u kojoj je prisutno ponavljanje, upućeni da naslov trebamo shvatiti u kontekstu pjesme i svijeta koji ona kreira.⁷ Solar, također, pri razlikovanju književnog od neknjiževnog upućuje na umjetnički kriterij definirajući umjetnost kao duhovnu djelatnost čiji produkt, u ovom slučaju književno djelo, ima osobiti smisao i vrijednost. Nadalje, ističe maštu kao jedan od umjetničkih alata koji je sastavni dio zbilje i kojim umjetnik kreira novu stvarnost, novu zbilju koja nije dijelom

³ Thompson, Stith (1946). *The Folktale*. New York: The Dryden Press, str. 26.

⁴ Dragić, Marko (2007). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 4-5.

⁵ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005, str. 27.

⁶ Botica, Stipe (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, str. 385.

⁷ Solar, Milivoj (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, str. 13-16.

postojeće zbilje tj. faksije, ali je, dajući joj drugu dimenziju i otkrivajući njene potencijalne odnose, spoznajno obogaćuje.⁸ Tu novu, umjetničku zbilju u književnosti nazivamo fikcijom. Iako zvuče kao suprotnosti, fikcija i faksija se međusobno isprepliću i nadopunjuju. Odnos književnosti, zbilje i jezika kojim je oblikovana krucijalan je za razumijevanje pojma književnosti kao takvog, a okosnica ovog rada je upravo odnos književnosti i zbilje tj. faksije i faksije. Utvrdivši da je novokreirana, fiktivna realnost jedna od odlika umjetničkog, koje je i odlika književnog, obratit ćemo pažnju i u kakvom su odnosu fikcija, faksija i književno djelo.

Fiksija tj. fiktivno literarno je dio ljudske kulture od samih početaka. Fikcionalnost, kao odlika priča, sadržana je u pojmu „priča“. Stari su Grci u današnjem smislu priče upotrebljavali naziv *mythos*, koji priču definira kao nešto mitološko, kao ono što nije dio, već je preslika stvarnosti.⁹ Fiksija je zbilja književnog djela, i kao takva, uvijek je dio faksije, utemeljena je u faksiji i u odnosu je prema faksiji. Fiksija govori o faktivnim temama, akterima, događajima, problemima, pitanjima i rješenjima s kojima su se ljudi susretali kroz različita povijesna razdoblja, njihovim vjerovanjima, navikama i običajima, te donosi mnogo faktivnih podataka, koji su uz sve navedeno, predočeni jezikom koji je, ovisno o književnom rodu i vrsti, u skladu s književnim i jezičnim konvencijama. Svaki književni rod ima svoje konvencije, no ona koja im je zajednička je konvencija o postojanju fikcijskog i faksijskog. Ova konvencija recipijente potiče na dublju analizu književnog jezika i pronalaženje različitih smislova i interpretacija koje su rezultat razumijevanja riječi, struktura i rečenica u kontekstu našeg osobnog životnog iskustva. Kada je riječ o pjesmi, predaji, legendi ili bilo kojoj drugoj književnoj vrsti, nije važno je li se ono što je u djelu opisano zbilja dogodilo, jer, zahvaljujući konvencijama, prešutno pristajemo vjerovati u novokreiranu zbilju. No, faksija je također ukalupljena konvencijama, ne doduše književnim i jezičnim, nego povijesno i društveno uvjetovanim.¹⁰ Znano je i da je kroz povijest bilo mnogo istina koje su se namjerno prešućivale i o kojima se nije smjelo govoriti, a potrebu da budu ispričane i zapamćene zadovoljile su pronalaskom svog mjesta u pričama obojanim fikcijskim elementima koji su ih čuvali od opasnosti razotkrivanja. Iz svega navedenog možemo zaključiti da književna djela zrcale faksiju u različitim segmentima, da govore o njoj na sebi svojstven način, da ih ne treba shvaćati kao njeno doslovno oponašanje,¹¹ ali da ne treba negirati ni istinitost onoga što je u njima zbiljsko. Andrić kaže da se i „u tim ponajčešće izmišljenim pričama krije, pod vidom nevjerojatnih događaja i maskom često

⁸ Solar, Milivoj (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, str. 9.

⁹ Freidenber, Olga (1987). *Mit i antička književnost*. Beograd: Prosveta, str. 258.

¹⁰ Žmegač, Viktor (1982). *Književnost i zbilja*. Zagreb: Suvremena misao, str. 5.

¹¹ Solar, Milivoj (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, str. 18.

izmišljenih imena, stvarna i nepriznavana povijest toga kraja, živih ljudi i davno pomrlih naraštaja“ i pritom usmene priče naziva „orijentalnim lažima koje su istinitije od svake istine.“¹²

Dotaknuvši se fikcije i faksije, ali i klasifikacije usmenih priča, dodala bih da u poglavlju *Usmena književnost* u *Uvodu u književnost* Škreba i Stamaća, Josip Kekez donosi zanimljiv prikaz proznih usmenoknjiževnih vrsta prema količini fiksijskih i faksijskih elemenata koji su u njima zastupljeni počevši s bajkom kao vrstom s najviše fantastičnih i istovremeno najmanje zbiljskih elemenata preko predaja i legendi u kojima su idalje prisutni fantastični elementi, ali i zbiljska građa koja obuhvaća zemljopisne i povijesne podatke, znamenite povijesne ličnosti i imena stvarnih gradova i naselja, do anegdote koja satirično pripovijeda o stvarnim ljudima i događajima pri čemu su fantastični elementi minimalno zastupljeni. Kekez ističe da su u predajama i legendama prisutniji faksijski elementi jer one nastoje protumačiti uzroke kulturnih i povijesnih pojava, te njihove posljedice i ciljeve zbog čega su i nužno didaktične.¹³

2. Predaje

„Predaja je vrsta usmene priče koja se temelji na istinitosti njezina sadržaja.“¹⁴ Povijesno se potvrđuje i uporište pronalazi u lokalnoj sredini.¹⁵ Iako vjerovanje u istinitost predaja danas nije u tolikoj mjeri zastupljeno, ono je sadržano u njihovoj formi i iskazu.¹⁶ Cilj im je podsjetiti na narodne istine, oplemeniti, emotivno dodirnuti, podučiti i zabaviti svoje slušatelje.¹⁷ „Umjesto općeg i nadnaravnog, u predaji je sve koncentrirano na stvarno, ovozemno i prepoznatljivo. Predaja konzervira sve što je određena sredina stvorila: sve materijalne lokalne specifičnosti, mjesna vjerovanja, povijesne (prepričane) okolnosti, tipične mjesne prepoznatljivosti i nazore, mentalitete i stajališta. Ona je jamstvo generacijskoga

¹² Dragić, Marko (2005). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, str. 27

¹³ Kekez, Josip (1998). *Usmena književnost*. U: Škreb, Zdenko i Stamać, Ante. *Uvod u književnost*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 184.

¹⁴ Dragić, Marko (2018). *Povijesne i etiološke predaje iz Otoka Sinjskoga*. U: Rudan, Evelina i sur. *Tragovi tradicije, znakovi kulture - Zbornik u čast Stipi Botici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska, str. 283-297.

¹⁵ Botica, Stipe (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, str. 435.

¹⁶ Kelava, Josipa (2017). *Suvremeni zapisi predaja o osmanskoj vladavini u posuškom kraju. Bosna franciscana* 47. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, str. 286.

¹⁷ Marinović, Ivana (2019). *Mitske predaje u suvremenim pripovijedanjima širokobriješkog kraja. Bosna Franciscana* 50. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, str. 293.

bivanja na određenom prostoru, čuva povijesno pamćenje i tipizira ga.“¹⁸ Hrvati pripovijedaju predaje koje su nastale od ilirskih, antičkih grčkih i rimskih vremena do danas.¹⁹

Moji kazivači kažu da za ono o čemu pripovijedaju „kogo reče da je stvarno, kogo reče da je legenda“, čime se i sami ograđuju od mogućnosti da možda nije sve bilo onako kako im je predano u naslijeđe. Međutim, kao što je prethodno spomenuto, predaja kao podvrsta priče se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja.²⁰ Treba imati na umu i da je, kad govorimo o predajama, riječ o književnom žanru, a ne o doslovnom svjedočenju stvarnosti.²¹ Kekez navodi da predaja „sadržajno pretendira na istinu“²², ali „da iz toga ne treba izvući zaključak da je ona vjerovanje, a ne fikcija.“²³

Predaje se klasificiraju po motivskim, tematskim i funkcionalnim mjerilima.²⁴ Najpoznatija podjela predaja prema tematici je podjela ruskog folklorista Vlladimira Proppa koji razlikuje etiološke, povijesne i mitološke predaje, te legende i pričanja iz života.²⁵ Profesor Dragić ističe njenu manjkavost u nerazlikovanju eshatoloških i demonoloških predaja, te uvrštavanju legendi kao podvrste predaja za koje smatra da su zasebna kategorija. U ovom ću se radu voditi klasifikacijom profesora Marka Dragića koja razlikuje povijesne, etiološke, eshatološke, mitske i demonološke predaje te pričanja iz života.²⁶

„Kompozicijski i stilski, predaje su vrlo jednostavne. Tematski govore o vjerovanju u nadnaravna bića, o povijesnim reminiscencijama ili o podrijetlu pojava i stvari koje nerijetko pokušava objasniti pučkom etimologijom. Često se pamte radi prisnijega odnosa s domaćim krajem i održavanja duhovnoga kontinuiteta,“²⁷ a u njima je sačuvana višetisućljetna usmena povijest.²⁸

¹⁸ Botica, Stipe (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, str. 435.

¹⁹ Dragić, Marko (2001). *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Baška Voda – Mostar - Zagreb: Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, str. 5.

²⁰ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017, str. 33.

²¹ Čapo Žmegač, Jasna (1998). *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb: Matica hrvatska.

²² Kekez, Josip (1998). *Usmena književnost*. U: Škreb, Zdenko i Stamać, Ante. *Uvod u književnost*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 184.

²³ *Isto*.

²⁴ Dragić, Marko (2007). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 273.

²⁵ Bošković-Stulli, Maja (1997). *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: SHK, MH, str. 128.

²⁶ Dragić, Marko (2005). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, str. 28.

²⁷ Bošković-Stulli, Maja (1997). *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: SHK, MH, str. 18.

²⁸ Dragić, Marko (2014). *Općedruštveni značaj usmene književnosti*. U: Ribičić, Grozdana i Mihanović, Vesna. *Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade*. Split: Gradska knjižnica Marka Marulića, str. 17.

2.1. Povijesne predaje

Povijesne predaje govore o sudbonosnim povijesnim događajima i osobama.²⁹ Da bi ih razumjeli, nužno je da poznamo njihov povijesni kontekst. „Mogu se promatrati kao domaštana povijest, literarizirana povijest i usmena povijest. U usporedbi s povijesnim, arheološkim, arhivističkim izvorima može se ustvrditi njihova istinitost.“³⁰ Mogu imati kratku ili razvijenu fabulu, ali nikada ne govore o osobnim doživljajima kazivača.³¹ U Hrvata su najčešće povijesne predaje o Ilirima i Teuti, dolasku Slavena na ove prostore, hrvatskim vladarima narodne krvi, patnjama, progonima i stradanjima kršćana za vrijeme Osmanske okupacije, međusobnim sukobima i stradanjima, poturčivanju, hajducima i uskocima, blagu i utvrdama.

Iz navedenih povijesnih predaja saznajemo o prvim pisanim tragovima na otoku Korčuli, o nalazištu pračovjeka u Pinskom ratu, o kretanjima stanovništva na području otoka, o gomilama u Potirni i na Pržnjaku koje svjedoče o nekadašnjoj prisutnosti Ilira i o princezi Mafaldi iz grada Bradata koja je navodno ukopana kod crkvice Gospe od Karmena u Poplatu.

Goran Duka u knjizi „Grad nasuprot vremenu“ pišući o otoku i gradu Korčuli, kaže da je „fascinantno kako govoreći o povijesti jednoga maloga, a krasnoga Grada najednom započinjemo jedriti historijom Svijeta.“³² Navodi i da svrha nastanka zbirke nije „pretresanje povijesti“³³ već potreba da ukaže na „ljepotu u svakoj njezinoj varijanti i obliku.“³⁴ Povijesni su elementi, kako u njegovoj zbirci, tako i u gotovo svim usmenim pričama, „podloga za dublje uranjanje u pitanje o (dis)kontinuitetu Vremena“, tj. nije nam toliko važno je li sadržaj priče nekada bio, i u kojoj mjeri, fakcija koliko nam je važna njena pomoć u razumijevanju vlastite fakcije i osvještavanju njene bezvremenske ljepote. Opisujući ranojutarnji pogled na Korčulu i njene zidine, Duka se osjeća bezvremenim baš kao i Korčula koju su u rano jutro kroz stoljeća imali priliku promatrati grčki trgovci, galioti, rimski centuriji, brojni domaći i strani plemići, vladari i uglednici koji bi se „na plovilu svoga vremena provezli kanalom.“³⁵ Ono što nas povezuje sa svim tim ljudima koji su živjeli prije nas su osjećaji koje takvi prizori, ali i usmene

²⁹ Dragić, Marko (2016). Povijesne i etnološke predaje o ljubuškom kraju. *Motrišta* 92, str. 25-61.

³⁰ Dragić, Marko (2009). Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju. U: *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 2-3. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 22.

³¹ Dragić, Marko (2005). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, str. 28-29.

³² Duka, Goran (2002). *Grad nasuprot vremenu*. Zagreb: Mozaik knjiga, str.7.

³³ Isto.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

priče bude u nama. Usmena književnost nam istovremeno omogućuje da oplemenimo i uljepšamo svoje živote, ali i da očuvamo povijesne istine koje su sastavnim dijelom našeg identiteta i kulture.³⁶

Budući da je u radu fokus na korčulanskim predajama, radi lakšeg razumijevanja njihovog sadržaja i konteksta, prezentirat će se kratka povijest Korčule.

Zahvaljujući nalazima u Veloj Spili, znamo da se na Korčuli život odvija od prapovijesti tj. više od 30 000 godina. *Baba i dida* koji su u njoj pronađeni datiraju iz sedmog tisućljeća pr. Kr. Donedavno se smatralo da su Iliri na ove prostore stigli u 2. tisućljeću pr. Kr.,³⁷ no novija istraživanja pokazuju da su Iliri autohtoni narod na ovim prostorima već više od 15 000 godina. Do druge polovice 1. tisućljeća pr. Kr., na Korčuli je postojalo nekoliko središta ilirskih zajednica poput Gradine sv. Ivana, gradine na Svetom Antunu, Smokviške gradine, Sutulije, Gradca u Potirni i Kopile lociranih u blizini, i s pogledom na more i uvale što svjedoči o tadašnjoj važnosti plovnih putova i otvorenosti ilirskih zajednica za trgovačko-kulturne razmjene s grčkim i rimskim svijetom.³⁸ Početkom 4. stoljeću pr. Kr. započelo je intenzivnije vojno-političko povezivanje ilirskih zajednica radi boljeg nadzora otoka, ali i vojne prisutnosti Dionizija Sirakuškog koja je rezultirala osnutkom dviju grčkih kolonija – Farosa i Ise na današnjim otocima Hvaru i Visu.³⁹

Prema jednim teorijama Knidani, prema drugim Isejci, ubrzo su stigli i na Korčulu. Helenske se naseobine počinju intenzivnije razvijati tek nakon nekoliko početnih desetljeća prilagodbe. „O stupnju gospodarskoga, genetskoga i vojnog prožimanja lokalne domorodačke zajednice i grčkih došljaka arheološkim istraživanjima stječe se sve više podataka, a čini se izvjesnim kako početak pomalo zakasnjelog zamaha jadranskih Grka ne bi bio ni moguć bez postojanja dobrih odnosa s domorodačkim stanovništvom naseljenim na srednjodalmatinskim otocima i kopnu.“⁴⁰ Prvo poznato spominjanje Korčule u pisanom obliku datira također iz 4. stoljeća pr. Kr. za što možemo zahvaliti grčkom autoru Pseudo-Skylaxu koji je otok u zapisu imenovao „Kerkyra melaina“⁴¹, u prijevodu „Crna Korčula“. Tako je nazvana najvjerojatnije

³⁶ Marinović, Ivana (2017). Starovjekovne teme u povijesnim predajama širokobriješkog kraja. *Bosna Franciscana* 45. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, str. 315.

³⁷ <https://povijest.hr/istaknuto/iliri-su-nazvani-po-zmijama/> (pristup 28. 08. 2023.)

³⁸ Borzić, Igor; Radić, Dinko (2017). Otok Korčula: Iliri i Grci. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, str. 307-308.

³⁹ *Isto*, str. 318.

⁴⁰ Borzić, Igor; Radić, Dinko (2017). Otok Korčula: Iliri i Grci. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, str. 319.

⁴¹ Foretić, Vinko (1980). Korčula u domaćim i međunarodnim relacijama. U: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 42. Split: Književni krug Split i Konzervatorski odjel u Splitu, str. 107.

zbog prekrivenosti crnim borom. Naziv *Korkyra* ili Korčula uz distinkciju „Crna“ je navodno dobila prema grčkom Krfu, zbog međusobno sličnog položaja. Još uvijek se polemizira tko je utvrdio i utemeljio grad. Starogrčki natpis iz 3. stoljeća pr. Kr., pronađen na poluotočiću Koludrtu u blizini Lumbarde, poznat kao *Lumbardska psefizma*, kaže da su Grci osnovali utvrđeni grad. Natpis spominje i Issaioe tj. pripadnike Isse, grčke kolonije na području Visa. Kako natpis nije cjelovit, teško je sa sigurnošću reći o kojem je gradu riječ i jesu li oni bili njegovi osnivači.⁴² Prema zapisu Dytesa Krećanina, Korčulu je utemeljio trojanski ratnik Antenor, po završetku Trojanskog rata čemu u prilog ide kameni natpis koji se nalazi iznad Zapadnih vrata grada („Ovdje Antenorovi ljudi položise prve temelje Korčule – djelo plemenitoga naroda“).⁴³ Grčki pisci Pseudo-Skymnos, Strabon i Plinije, u svojim zapisima kažu da su Korčulu osnovali Knidijci (Knidani), grčki stanovnici iz grada Knidosa.⁴⁴ Idalje ne znamo tko je utvrdio ovaj lijepi grad, tj. jesu li to bili Grci, ali ono što je sigurno jest da ni njih Korčula nije ostavila ravnodušnima budući da su joj sačuvali mjesto u svojoj mitologiji.⁴⁵

Rimsko vrijeme na Korčuli ostalo je u svojevrsnom mraku. Iako postoji mnogo natpisa, ostataka rimskih građevina i rimskih predmeta, nedostaje zapisa o tom razdoblju. Značajan je rimski natpis iz Potirne kojim se dokumentirala gradnja Venerinog hrama jer je to jedan od rijetkih nalaza u kojem se Venera, božica ljubavi rođena iz morske pjene, naziva Pelagija u značenju „ona koja je od mora“ (grč. *pelagos* znači „more“).⁴⁶

Važni nalazi iz ranog srednjeg vijeka na Korčuli pronađeni su na Majsanu.⁴⁷ Nakon propasti grčkih kolonija, dolazi do vala migracija Ilira s područja Neretve, a cetinsko-neretvanski potez u 7. stoljeću naseljavaju Slaveni. Dva stoljeća nakon i Neretvani tj. neretvanski Slaveni migriraju na dalmatinske otoke, među njima i Korčulu.⁴⁸ Korčulane je 1000. godine pokorio mletački dužd Orseolo o čemu piše Ivan Đakon pri čemu spominje grad, ali nije jasno je li riječ o gradu Korčuli. Uzevši u obzir da se u 12. i 13. stoljeću u zapisima spominje grad Korčula, može se pretpostaviti da je grad postojao na tom mjestu već u 10. stoljeću.⁴⁹ Korčulanskim statutom iz 1214. uređeni su međusobni odnosi otočana, ali i

⁴² *Isto*, str. 108.

⁴³ Duka, Goran (2002). *Grad nasuprot vremenu*. Zagreb: Mozaik knjiga, str. 12.

⁴⁴ *Isto*.

⁴⁵ Foretić, Vinko (1980). Korčula u domaćim i međunarodnim relacijama. U: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 42. Split: Književni krug Split i Konzervatorski odjel u Splitu, str. 108.

⁴⁶ *Isto*, str. 109.

⁴⁷ *Isto*, str. 119.

⁴⁸ *Povijesni pregled*: <https://www.korcula.hr/o-korculi/povijesni-pregled/> (pristup 28. 08. 2023.)

⁴⁹ Foretić, Vinko (1980). Korčula u domaćim i međunarodnim relacijama. U: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 42. Split: Književni krug Split i Konzervatorski odjel u Splitu, str. 109.

gospodarsko-pravni odnosi (u trgovini, poljoprivredi, i brodogradnji). U 13. je stoljeću Korčula funkcionirala kao autonomna srednjovjekovna općina ili komuna, a u nadolazećem je razdoblju, preciznije od 1358. do 1420. godine, obilježenom formacijom plemićke klase i klasnim podjelama, bila sastavnim dijelom Kraljevstva Hrvatske.⁵⁰

Od 20-ih godina 15. stoljeća do 80-ih godina 18. stoljeća, Korčula je bila pod upravom Mletačke Republike zahvaljujući Ladislavu Napuljskom koji je prodao Dalmaciju za 100 000 dukata. Korčula je u tom razdoblju imala svojevrsnu autonomiju po pitanju unutarnjih zbivanja. Otokom je upravljalo Veliko vijeće i knez se birao svakog mjeseca.⁵¹

„Veliki ratni sukob 1571. godine na Mediteranu između Turske i zapadnog svijeta, u kojem su kao glavne sile sudjelovali Španjolska, Mleci i papa, a kulminacija bijaše bitka kod Lepanta 7. listopada, imao je snažnog odjeka i na Korčuli. Prije odlučne borbe dva odjeljenja turske flote, jedno pod vodstvom alžirskog namjesnika Uluz-Alija, a drugo pod Karakozijem, zapovjednikom Valone, poduzeše diverziju protiv Korčule i Hvara.“⁵²

Uluz-Ali je došao pred Korčulu 15. kolovoza i pokušao je osvojiti. Mletački je knez pobjegao, a obranom grada ravnao je korčulanski arhiđakon Rozanović. Opsada je trajala pola dana. Zahvaljujući snažnom sjevernom vjetru, Uluz-Ali je odustao od svog nauma i napustio grad čime su Korčula i njeno blago spašeni od haranja.⁵³

Nakon Venecije, Korčulom su vladali Austrijanci od 1797. do 1805. i od 1815. do 1918., Francuzi od 1805. do 1813., Rusi od 1806. do 1807., Englezi od 1813. do 1815. i Talijani od 1918. do 1921. godine. Potpisivanjem Rapalskog ugovora 1921., Korčula postaje sastavnim dijelom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Po završetku Drugog svjetskog rata, Korčula je bila pod vlašću Narodne Republike Hrvatske u sklopu Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Za vrijeme Domovinskog rata, bila je dom tisućama izbjeglica i pomagala je u zaustavljanju neprijateljskih vojnih snaga.⁵⁴

2.1.1. Ilirske teme

Prema grčkoj mitologiji, Iliriju je osnovao fenički kraljević Kadmej (Kadmo), koji se, nakon bezuspješne potrage za sestrom Europom koju je oteo Zeus, nastanio u današnjoj Grčkoj.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Povijesni pregled: <https://www.korcula.hr/o-korculi/povijesni-pregled/> (pristup 28. 08. 2023.)

⁵² Foretić, Vinko (1980). Korčula u domaćim i međunarodnim relacijama. U: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 42. Split: Književni krug Split i Konzervatorski odjel u Splitu, str. 112-113.

⁵³ Isto.

⁵⁴ <https://www.korcula.hr/o-korculi/povijesni-pregled/> (pristup 28. 08. 2023.)

Osnovavši Tebu, oženio se voljenom Harmonijom. Shrvani smrću djece, Kadmo i Harmonija zaputili su se na naše prostore gdje su ih autohtona plemena prihvatila za svoje vladare. Uskoro im se rodio sin Ilirij, u čiju je čast čitava zemlja nazvana Ilirija. U starosti su se Kadmo i Harmonija preobrazili u zmije, a narod ih je štovao poput bogova.⁵⁵

Mit o Kadmu i Harmoniji se tradicionalno pripovijeda na Korčuli. Iako povijesno neutemeljen, dobro predočava ilirsku otvorenost utjecajima drugih naroda i kultura. Nazivom Iliri zajednički se imenuje niz ilirskih plemena koja su imala atribute naroda i koja čine važnu kariku u nastanku i razvoju hrvatskog naroda. Erak ističe da bi se Hrvati trebali zvati Ilirima jer su podrijetlom Iliri i jer žive u zemlji Ilira. Dodaje da nije bilo brojnog dolaska Slavena na ove prostore već da se slavenizacija odvila ilirskim prihvaćanjem slavenskog jezika, kulture i običaja.⁵⁶ Ove su tvrdnje dokazane genetskim istraživanjima temeljenima na Y kromosomu koji se prenosi muškom linijom i na temelju kojeg se utvrđuju haplogrupe kojima pripadamo. Ustanovljeno je da je među hrvatskim stanovništvom najfrekventnija haplogrupa I1B ili, po novijoj klasifikaciji, I2A tzv. Dinarska ili kolokvijalno Ilirska haplogrupa kojoj pripada više od 50% stanovništva. Druga najfrekventnija je R1A ili tzv. slavenska haplogrupa kojoj pripada 25% stanovništva. Njihov zbroj obuhvaća 75% hrvatskog stanovništva. Ako suzimo područje proučavanja s cijele Hrvatske na područje Dalmacije, otoka i Hercegovine postotak stanovništva koji pripada ilirskoj haplogrupi iznosi preko 70%. Ilirsku haplogrupu Erak naziva najstarijom i najeuropskijom haplogrupom jer postoji više od 15 000 godina i jer je to jedina europska haplogrupa koja se može pronaći samo u Europi i nigdje više. Drugim riječima, na ovom je području već 15 000 godina narod koji s njega nije odlazio niti u njega dolazio što znači da je ilirski narod autohton narod na području današnje Hrvatske i da preko 70% Dalmatinaca, otočana i Hercegovaca i 50% svih Hrvata nosi ilirski gen.⁵⁷

Iako je svijest o ilirskom podrijetlu postojala u našem narodu, o čemu svjedoče i usmene predaje, Austro-ugarskom okupacijom Bosne i Hercegovine došlo je do promjene paradigme i zastupao se stav o tome da smo na ove prostore došli kao Slaveni tek u 7. stoljeću. Ne osporava se činjenica o dolasku Slavena na ove prostore, međutim, geni kažu da je duplo veći broj stanovništva autohtonog ilirskog podrijetla. Iliri su također naši preci, i njihova kultura i baština su i dijelom naše kulture i baštine.

⁵⁵ <https://povijest.hr/istaknuto/iliri-su-nazvani-po-zmijama/> (pristup 28. 08. 2023.)

⁵⁶ Erak, Miško (gostovanje u emisiji na Rubu znanosti): <https://www.youtube.com/watch?v=IVZTHEcM3VM> (pristup 28. 08. 2023.)

⁵⁷ *Isto.*

U 4. stoljeću pr. Kr., uz grčku kolonizaciju istočne obale Jadrana, zbiva se još jedan značajan događaj - ilirsko pleme Ardijejaca osniva ilirsko kraljevstvo koje je obuhvaćalo dolinu Neretve, Hvar, Dubrovačko primorje, Pelješac i Boku kotorsku. Prvi je ilirski kralj bio Pleurat, a na prijestolju ga je naslijedio sin Agron. Nakon Agronove smrti, do poraza od Rimljana u Prvom ilirskom ratu, kraljevstvom je upravljala njegova supruga Teuta,⁵⁸ znana i kao Teuka, Teuza, Buta i Tritauta.⁵⁹

Prema jednim je predajama Teuta bila kći naronske ljekaruše. Razboljevši se na sajmu, Agron je posjetio ljekarušu i ugledavši njenu prelijepu kćer, odmah se zaljubio i odlučio je uzeti za ženu. Teuti u čast dao je sagraditi grad s veličanstvenim arenama, cvjetnim trgovima i utvrdama. Čuvši da mu, u njegovom odsustvu, supruga živi raskalašeno, odlučio se vratiti i provjeriti je li to istinito. Supruga ga je dočekala u raskošnoj kočiji s vrčem, bez njenog znanja, otrovanog vina. S Agronovim se izdahom stresla zemlja i progutala je Agronium koji je Agron Teuti iz ljubavi gradio. Agronovom smrću započela je Teutina vladavina. Teutu opisuju kao oholu i prkosnu vladaricu. Zbog njenog pokušaja opsjedanja Isse ušla je u rat s Grcima i Rimljanima u kojem je neslavno poražena. Na Visu se pripovijeda da je skončala život bacivši se s utvrde na otoku Svecu na kojem je ranije stolovala. Smatra se da je tamo još uvijek skriveno njeno blago, no vjeruje se i da svakog tko ga pokuša pronaći čeka zla sudbina. Osim Sveca, kao potencijalni lokaliteti njenog velikog blaga spominju se i Vis i Risno. Predaje kao i percepcija o kraljici Teuti variraju. Detalj koji je zajednički svim predajama o Teuti je da je kraljica bila iznimno lijepa. Nasuprot negativnoj slici Teute na koju se uz oholost, prkos, taštinu i nerazboritost nadovezuje i njena fatalnost, postoji i ona pozitivna prema kojoj ima ugled hrabre i mudre vladarice te pomoćnice i zaštitnice naroda, posebice pomoraca. Što se tiče sadržajne raznolikosti, pojedine predaje bilježe da je Agron oženio svoju kćer, razlogom njegove smrti pronalazimo i višednevno slavlje i pijančevanje po završetku rata s Etolcima, a postoji i nekoliko inačica vezano za mjesto Teutine smrti. O Teuti se, osim u hrvatskim, pripovijeda i u bosansko-hercegovačkim i crnogorskim krajevima.⁶⁰ Nakon Teute, prijestolje je preuzeo Demetrije Facij koji je vodio obranu u Drugom ilirskom ratu nakon kojeg slijedi raspad ilirskog kraljevstva.⁶¹

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Dragić, Marko (2018). Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* 16 (2). Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), str. 280-283.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Erak, Miško (gostovanje u emisiji na Rubu znanosti): <https://www.youtube.com/watch?v=IVZTHEcM3VM> (pristup 28. 08. 2023.)

Budući da Iliri nisu imali svoje pismo, nemamo mnogo zapisa o njihovom životu, kulturi, vjerovanjima i običajima, osim onih očuvanih usmenim putem, ali zato imamo mnoštvo ilirskih gradina i drugih artefakata koji nam o njima govore. Gradine su naselja utvrđena na uzvisinama koje su se nalazile u blizini prirodnih resursa i značajnih trgovačkih putova. Građene su suhozidnom tehnikom i služile su kao svojevrsno razgraničenje među manjim plemenskim skupinama.⁶² Gradine, iako naizgled jednake, mogu imati različite funkcije. Od funkcije nastambe, promatračnice, vojnog tabora, sakralnog objekta, komunikacijskog centra, do oznake teritorija, ali i drugih funkcija. Erak je proučavao gradine i jedinstvene gradinske sustave ilirskog plemena Ardijejaca, koji su živjeli i na Korčuli. Gradinski se sustav sastojao od ukupno 7 gradinskih objekata od kojih su se četiri nalazila na strateški važnim točkama. Na sjecištu imaginarnih pravaca koji povezuju ove četiri gradine nalazi se centralna gradina koja se sastoji od tri gradine koje predstavljaju civilnu, vojnu i vjersku vlast. U bliskom radijusu ovih centralnih gradina odvijao se svakodnevni život ilirske zajednice. Centar gradine se smještao u blizini za život važnih prirodnih resursa poput vode, plodnih polja i pašnjaka i s drugim je gradinama u skladnom geometrijskom odnosu. Iako su Ilire nazivali divljim, barbarskim plemenima, ono što su ostavili za sobom upućuje da su bili civilizirani. Poznavali su arhitekturu, pomorstvo, urbanizam, građevinu, planimetriju i imali su svoje običaje, kulturu i vjerovanja. Štovali su kult sunca pa su i gradinama pokušavali zrcaliti njegov oblik i prirodu. Erak je svojim istraživanjem došao do zaključka da je na mjestu sakralne ili kako je on naziva kulture gradine tzv. „genius loci“ ili „dobri duh mjesta“ jer na istom mjestu postoji kontinuitet života od ilirskog do našeg doba. Zanimljivo je da se u krugu od dvadesetak metara od sakralnih gradina mogu pronaći gomile, stećci, groblja i crkve što je dokaz da se tradicija poštivala i nadograđivala.⁶³ Do druge polovice prvog tisućljeća pr. Kr., na Korčuli je postojalo nekoliko središta ilirskih zajednica poput Gradine sv. Ivana, gradine na Svetom Antunu, Smokviške gradine, Sutulije, Gradca u Potirni i Kople.

⁶² http://os-pucisca.skole.hr/upload/os-pucisca/images/static3/727/attachment/Iliri_na_Bracu-letak.pdf (pristup 28. 08. 2023.)

⁶³ Erak, Miško (gostovanje u emisiji na Rubu znanosti): <https://www.youtube.com/watch?v=lvZTHEcM3VM> (pristup 28. 08. 2023.)

Slika 1: Srednji Jadran u protopovijesti/helenizmu (izradio: I. Borzić) – preuzeto iz: Borzić, Igor; Radić, Dinko (2017). Otok Korčula: Iliri i Grci. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, str. 306.

2.1.1.1. Ilirski grobovi

Sad ću se ja nadovezat...Auto kamp Mindel. Iša je čovik proširit kamp u Potirni. Išli su nešto prškati, kopati, našli su jednu veliku gomilu. Odma je bilo zablokirano sve i sad je tamo arheološko nalazište. Dakle stari Iliri ukopavali su mrtve na gomilu, (nakrivali su s kamenom) ne u zemlju. Položi ga je u kamenici i onda je nagradi humak. Šta je bi moćniji, bogatiji, veći je bi stog kamenja. Bile su velike gomile kako kuća.⁶⁴

Otok Korčula obiluje ilirskim gradinama, ali i grobovima ili tzv. *gomilama*. Zovu se *gomile* jer su grobovi pokojnika prekriveni velikim gomilama kamenja. Ilirsko njegovanje kulta sunca potvrđuje i usmjerenost gomila prema suncu. U gomili uglavnom postoji središnji grob oko kojeg su kružno raspoređeni drugi grobovi, omeđeni visokim zidinama. Pokojnik se najčešće smještao u grob u položaju fetusa, vjerojatno simbolizirajući povratak u utrobu „majke zemlje“. Kazivač navodi da je veličina gomile ovisila o ugledu pokojnika („Šta je bi moćniji, bogatiji, veći je bi stog kamenja. Bile su velike gomile kako kuća“). Pretpostavlja se da je svaki pripadnik zajednice na pogrebu ostavljao po kamen, a možda i više, kada je bila riječ o uglednijim članovima, što opravdava postojanje gomila visokih preko 40 metara. Uz žene se polagao nakit, a uz muškarce oružje. Na tim su se mjestima i sastajali, prinosili Bogu žrtve, izvodili rituale, sudili i vraćali.⁶⁵

⁶⁴ Kazao mi je spomenuti Danko Surjan.

⁶⁵ http://os-pucisca.skole.hr/upload/os-pucisca/images/static3/727/attachment/Iliri_na_Bracu-letak.pdf (pristup 28. 08. 2023.)

Kazivač spominje gradinu Gradac koja se nalazi u Potirni. Gradina Gradac, kao i gradina Kopila, datira iz druge polovice 1. tisućljeća pr. Kr.. Budući da je nekropola Kopila jedinstveno prostorno i arhitektonski organizirana, posvetit će joj se malo više pažnje. Nekoć utvrđena suhozidnim bedemima i dvjema devedeset metara udaljenim kulama, strateški smještena na brdu s pogledom na Velolučki zaljev, Vis, Paklene otoke i Korčulanski kanal, a iznad plodnog Blatskog polja, nekropola Kopila ili „Grad mrtvih nad poljem života“⁶⁶ bila je centralno naselje na zapadnom dijelu otoka između četvrtog i prvog stoljeća pr. Kr. U njenom se središtu nalazila citadela, a u podnožju radijalno nanizane vinogradarske terase ukupne površine 3 hektara. Četiristo metara od citadele sagrađena je nekropola s lociranih dvanaest grobnica koje su bile višestruko korištene.⁶⁷

Slika 2: Zračna fotografija Blatskog polja i položaja gradine Kopila (foto: L. Frlan) – preuzeta iz Borzić (2017:311).

Slika 3: Zračna fotografija nekropole (foto: M. Vuković) - preuzeta iz Borzić (2017:312).

Sastoji se od povezanih, zidom obrubljenih grobnica ovalno-kružnog nepravilnog tlocrta, u promjeru od šest do dvanaest metara. Pretpostavlja se da postoji, trenutno nelocirana, inicijalna grobnica oko koje su nadograđene sve ostale. Grobnice se sastoje od središnjeg ovalnog ili pravokutnog prostora koji je obzidan dva metra visokim suhozidom oko kojeg se nalazi drugi, niži suhozid, oko kojeg je još jedan koncentrično sagrađen suhozid koji je niži i od drugog suhozida što građevini daje stepenast izgled. „Prilikom svakog novog ukopa bilo je potrebno otvoriti grobnicu, pri čemu se stvarao kameni lijevak koji je prijetio urušavanjem.“ Istraživači smatraju da su suhozidni prstenovi koji se nalaze oko središnjeg sagrađeni kako bi spriječili urušavanje. Na dno grobnice stavljalo se morsko žalo na koje su se potom u ležećem

⁶⁶ „Grad mrtvih nad poljem života – Nekropola gradinskog naselja Kopila na otoku Korčuli“ naziv je izložbe održane u Muzeju antičkog stakla u Zadru. Preuzeto iz: Borzić, Igor; Radić, Dinko (2017). Otok Korčula: Iliri i Grci. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, str. 311.

⁶⁷ Borzić, Igor; Radić, Dinko (2017). Otok Korčula: Iliri i Grci. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, str. 312.

položaju „u smjeru istok - zapad i zapad- istok“⁶⁸ polagali pokojnici. Sa svakim novim ukopom, kosti i prilozi prethodnog pokojnika bili su dislocirani u drugi dio grobnice, a zabilježeno je i polaganje pokojnika pored i iznad drugih. Novorođenčad (108 beba) je zajedno ukopana u jednoj grobnici, a djeca starije dobi ukopana su zajedno s odraslima. U grobnicama su pronađeni grobni prilozi stolnog posuđa (posude, čaše, soljenke, lončići), oružja, te dijelova nakita i nošnje koji „ukazuju da su lokalni stanovnici cijenili importirane predmete (srebrne i brončane fibule, naušnice, narukvice, ogrlice, ukrasne igle, prstenje, ogrlice od staklenih i jantarnih perla, te perforirane helenističke i rimske novčiće iskorištene kao nakit).“⁶⁹ Ulomci keramike pronađeni u blizini grobnica sugeriraju njihovu potencijalnu ulogu u pogrebnom obredu. Zanimljivo je da je nekropola sagrađena na mjestu koje je imalo svoju funkciju i ranije na što ukazuje sloj s nalazima lokalne keramike iz 6. i 5. stoljeća pr. Kr., a što potvrđuje Erakov uvid o „dobrom duhu mjesta“, na kojem kroz povijest kontinuirano supostoje sakralni i grobni objekti.

2.1.2. Starohrvatske teme

Starohrvatske teme obuhvaćaju povijesne događaje i osobe od dolaska Hrvata na ove prostore do vladavine i smrti Dmitra Zvonimira.⁷⁰ „Od toga razdoblja do današnjih dana narod usmeno- književnom komunikacijom pripovijeda o: kraljicama Tugi i Bugi i njihovom bratu Klukasu; svecima: Dujmu, Tripunu, Vlahu, Donatu, Ivanu Trogirskome, i blaženom Ivanu Vladimiru. Tu su i predaje o kralju Tomislavu, te o posljednjem hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru i njegovom sinu Radovanu.“⁷¹

Hrvati su navodno došli s Karpata, iz Bijele Hrvatske, preko *Babinih gora* početkom 7. stoljeća na poziv cara Heraklija koji je tražio njihovu pomoć u borbi protiv Avara.⁷² Došli su predvođeni petoricom braće (Klukasom, Klobejem, Kožočešom, Muklom i Hrvatom) i dvjema sestrama (Tugom i Bugom). Prema predaji, Hrvat, najstariji među braćom i sestrama, prema kojem je nazvan hrvatski narod, bio je veoma snažan i cijelim je putem branio narod od zvijeri i drugih neprijatelja. Spomen na kraljicu Bugu sačuvan je u etnološkim predajama i toponimima buškog kraja. Pripovijeda se da su braća i sestre, po dolasku razdijelili zemlju među sobom i

⁶⁸ Borzić, Igor; Radić, Dinko (2017). Otok Korčula: Iliri i Grci. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, str. 314.

⁶⁹ *Isto*, str. 315.

⁷⁰ Dragić, Marko (2009). Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju. U: *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 2-3. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 21.

⁷¹ *Isto*.

⁷² *Isto*, str. 22.

da je od njih nastalo dvanaest plemena. Tugi je dodijeljen poljički kraj u kojem je dala sagraditi grad nekoć znan kao „Tugini dvori“, a danas pod nazivom Tugari. Tuginu ljepotu uspoređuju s vilinskom. Imala je dugu zlatnu kosu i crne oči i prekrasan glas kojim je i na tom velikom putu iz pradomovine uveseljavala braću i sestre. Priča se da je bila dobra i pobožna i da je, zahvaljujući njoj, u Poljicima vladao sklad, mir i radost. Nakon smrti gorko je oplakivana. U narodu je još uvijek pamte i o njoj pripovijedaju. „Ona i danas zna, za misečine, u biloj haljini i duge plave kose proći priko ruševina svoga dvora u Tugarima bdijući nad Pojičanima i Pojicama.“⁷³

2.1.3. Hrvatski vladari narodne krvi

Od hrvatskih vladara, spomenut će se oni o kojima se najviše pripovijeda, a to su Tomislav, Ivan Vladimir i Dmitar Zvonimir.

Tomislav je bio prvi hrvatski kralj koji je na prijestolje stupio oko 910. godine.⁷⁴ Predaje ga opisuju kao hrabrog i poduzetnog mladića jakog na oružju, zaslužnog za sjedinjenje hrvatskih kneževina i utemeljenje hrvatske „duševne kulture.“⁷⁵ Nakon proglašenja knezom, pobjeđuje Mađare i oslobađa područje posavske Hrvatske. O snaživši Hrvatsku i zauzevši zapadnu Bosnu i Hercegovinu, oko 920. godine na Duvanjskom polju proglašen je kraljem, a Hrvatska kraljevinom. Svjestan lošeg stanja u zemlji, oko 925. godine saziva Splitski sabor na kojemu je doneseno petnaest točaka pomoću kojih se isto trebalo popraviti. Pripovijeda se i kako je junački, sa 160 000 ratnika i 80 brodova, zaustavio bugarsku vojsku predvođenu carem Simeonom. Detalji o njegovoj smrti i mjestu počivanja još uvijek nisu poznati.⁷⁶

O dukljanskom knezu i mučeniku, kralju Crvene Hrvatske, svetom Ivanu Vladimiru zapisane su prozne i versificirane legende. Njegovo se djelovanje povezuje s brojnim čudima, a i njegova životna priča pripovijeda se obojana elementima nadnaravnog i čudesnog. U pokušaju da spasi svoje ljude, odlučio je pregovarati s bugarskim carem Samuilom, koji ga je, pogazivši obećanje, bacio u tamnicu. Samuilova kći Kosara zamolila je oca dopuštenje da zatvorenicima opere noge i tako je upoznala Vladimira čiji su je ljepota, skromnost i mudrost

⁷³ Dragić, Marko (2007). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 4.

⁷⁴ Dragić, Marko (2009). Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju. U: *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu 2-3*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 30.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Isto, str. 31.

nagnali da moli oca da ga oslobodi.⁷⁷ Osim što ga je oslobodio, Samuilo mu je dao ruku svoje kćeri i vratio kraljevstvo kojemu je pridodao još i Drač. Samuila je nakon smrti na prijestolju naslijedio Radomir kojega je u lovu, iz osвете, ubio Vladislav. Vladislavu je smetao i Radomirov zet Vladimir kojega je pozvao k sebi lažno mu, posredstvom biskupa, pred križem obećavši da mu neće nauditi. Vladimira su putem, od Vladislavovih zasjeda, čuvali anđeli, pa je Vladislav, bijesan što je Vladimir još uvijek živ, naredio da mu odrube glavu. Poljubivši križ, Vladimir se predao u smrt. Na njegovom su grobu zabilježena čudesna ozdravljenja. Neraspadnuto mu je tijelo 1018.godine preneseno u krajinsku Crkvu sv. Marije, a danas se čuva u albanskoj manastirskoj crkvi kod Elbasana.⁷⁸ Pravoslavna crkva ga je kanonizirala, a Katolička beatificirala.⁷⁹

Dmitar Zvonimir u narodu je upamćen kao dobri i najbolji hrvatski kralj.⁸⁰ „Nakon iznenadne smrti Bele I., kao poslanik kralja Petra Krešimira IV. prisustvovao je krunidbi ugarskoga kralja Salamona (1063-1074). Tom prigodom ban Zvonimir se zaručio s Jelenom, kćerkom ugarskoga kralja Bele I., te sestrom budućih kraljeva Gejze I. i Ladislava.“⁸¹ Oženili su se 1065. godine. Nakon zarobljenja kralja Slavca, koji je na tronu naslijedio Petra Krešimira IV., Zvonimira su jednoglasno proglasili kraljem Dalmacije i Hrvatske.⁸² Vladao je od 1075. do 1089. godine kada su ga ubili suradnici na Saboru u blizini Knina. Predaje o njegovom ubojstvu kazuju se i bilježe u kontinuitetu počevši od popa Dukljanina 60 godina nakon njegovog ubojstva, preko Frane Bulića sredinom 80-ih god 19. stoljeća, do naših dana.⁸³

2.1.4. Patnje, progoni i stradanja kršćana za vrijeme osmanske okupacije

Osmanska okupacija na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine trajala je od 14. do 18. stoljeća i predstavlja vrijeme teških patnji, progona i stradanja kršćana. O brojnim

⁷⁷ Dragić, Marko (2006). *Književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*. Split: Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, str. 34.

⁷⁸ Dragić, Marko (2009). Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju. U: *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 2-3, Split, str. 34.

⁷⁹ Dragić, Helena (2010). *Dukljanski kralj sveti Vladimir u hrvatskoj književnosti i crnogorskoj tradiciji*, *Lingua Montenegrina*, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja (The magazine of linguistic, of literature and cultural issues) Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, br. 5, Cetinje, 2010., str. 517.-534.

⁸⁰ Dragić, Marko (2009). Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju. U: *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 2-3, Split, str. 36.

⁸¹ *Isto*, str. 35.

⁸² Dragić, Marko (2011). Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora. *Časopis za hrvatske studije (The Croatian Studies Review)* 7, str. 61.

⁸³ Dragić, Marko (2009). Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju. U: *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 2-3. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 36.

nezamislivim zlodjelima govore usmene predaje koje su i danas svjedokom boli koja je ostala urezana u kolektivnom narodnom pamćenju.⁸⁴ Ovo nije bila samo okupacija, već i etničko čišćenje i ropstvo. Za sobom su Turci ostavili more grobova kršćanskih mučenika i mučenica. O onim znanim ispriповjedile su se predaje i legende koje su stoljećima puku bile nositeljice morala, uzor kršćanske vjere i borbe za ljubav, narod, domovinu, vjeru i slobodu. „Mnoge predaje i legende utemeljene su u povijesnim i arheološkim izvorima, jer su arheološka iskapanja potvrdila navode iz legendi.“⁸⁵

Turci su rušili i palili kršćanske kuće, samostane, crkve i obeščašćivali sakralne predmete i objekte, na njihovim temeljima i od njihovog materijala gradili su džamije i civilne objekte, branili su služenje svetih misa pa su se kršćani potajno sastajali i riskirali živote da bi ih održavali, zvjerski su mučili i ubijali civile, svećenike, biskupe i časne sestre, silovali mladiće i djevojke. Uspostavili su tzv. *Pravo prve bračne noći* prema kojem je svaka netom udana djevojka prve bračne noći trebala spavati s agom, begom ili pašom, a potom sa svojim suprugom. Kao odgovor na ovaj zulum, u narodu je uspostavljen običaj *liganja* prema kojem se brak konzumirao prije svadbe⁸⁶ kako bi djevojka zatrudnjela s budućim suprugom umjesto s agom. U Mostaru se prisjeća djevojke koja je, naizgled pristavši na ovaj uvjet, pozvala agu da zajedno idu u Mostar i putem ga ubila nakon čega se u Mostaru i njegovoj okolici više nije provodilo Pravo prve bračne noći. Pripovijeda se i o djevojkama koje su Turci htjeli ženiti i koje su, braneći svoju čast i vjeru, radije pošle u smrt nego za Turčina, o ubijanju staraca i starica kao nepotrebnog plijena, prisilnom poturčivanju i prelascima na islam, o otimanju i odvođenju djece i mladih tzv. *Danku u krvi* (djevojke su odvođene u hareme, a mladići u janjičare)⁸⁷, križicanju, o čudotvornim slikama, te križevima, kipovima i mučeničkim grobovima koje se štuje, čuva i kojima se i danas hodočasti. Među najpoznatijim grobovima su grobovi mladih djevojaka, poput Kate iz Rakitnog kod Posušja, Anice iz Uskoplja i Dive Grabovčeve, koje su životom branile svoje djevičanstvo i vjeru.⁸⁸

⁸⁴ Dragić, Marko (1999). *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine, (I)*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure, str. 167.

⁸⁵ *Isto*.

⁸⁶ Marinović, Ivana (2017). Povijesne i etnološke predaje o osmanskoj vladavini u širokobriješkom kraju, *Motrišta - Časopis za kulturu, znanost i društvena pitanja* 96-97 (srpanj-listopad). Mostar: Matica hrvatska, str. 46.

⁸⁷ Dragić, Marko; Odža, Ivana (2010). Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju. *Lingua Montenegrina*, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja 5, str. 373.

⁸⁸ Dragić, Marko (2007). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 380.

Na otoku Korčuli također se pripovijeda o turskim napadima i zulumima, a posebno je u sjećanju ostao napad Uluz-Alija 1571. godine. Nekoliko dana prije sukoba u gradu Korčuli, gusarski brodovi iz Herceg Novog napali su sela, među njima i Blato. Od ukupno sedam četa, tri su nahrpile u Blato i krale, palile i ubijale. Unatoč borbi Blaćana, u ropstvo je odvedeno 50 blatskih djevojaka. Pamti se kako je Ivan Barčot, u borbi za spas svoje majke ubio četiri Turčina i potom, zbog teških rana, umro u njenom zagrljaju. 1715. godine Turci su ponovno harali Blatom i mnoge odveli u ropstvo.⁸⁹

2.1.5. Hajduci i uskoci

S padom Bosne pod tursku vlast 1463. godine kao znakom lokalnog otpora protiv turskih zuluma dolazi i do pojave hajduka i uskoka. Temeljna razlika među njima je što su se hajduci borili samostalno, a uskoci u skupinama. U narodu o hajducima i uskocima postoje oprečna mišljenja potaknuta različitim djelovanjem različitih hajdučkih skupina. Razlikujemo hajduke zulumčare, razbojнике, osvetnike i muslimane. I dok je bilo i razbojničkih skupina, uskoci i *hajduci osvetnici* borili su se za oslobođenje od Turaka, obranu granica i kršćanske vjere.⁹⁰ Vrhunac njihovog djelovanja bio je za vrijeme Kandijskog rata koji se odvijao od 1645. do 1669. godine. Najpoznatiji uskoci bili su Ivo, Tadija i Juriša Senjanin i Stojan Janković, a najpoznatiji hajduci Mijat Tomić, Ivan Bušić (poznatiji kao Roša-harambaša) i Andrijica Šimić. Spomenute hajduke i uskoke narod je gledao kao svoje zaštitnike i osloboditelje i o njima i njihovim djelima navelike je pripovijedao. Andrijica Šimić upamćen je kao „najglasovitiji hajdučki harambaša“.⁹¹ Osim o hajducima i uskocima, kao o glasovitim borcima protiv turskih zuluma pripovijeda se i o knezovima Nakićima i Vučkovićima. U narodu je upamćeno da su Vučkovići „poput pravih vukova junački tukli Turke u više od petnaest“⁹², a Nakići „u više od dvadeset okršaja.“⁹³

⁸⁹ Gjivoje, Marinko (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada, str. 351.

⁹⁰ Dragić, Marko; Odža, Ivana (2010). Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju. *Lingua Montenegrina*, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja 5, str. 375.

⁹¹ Dragić, Marko (2005). Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici. *Motrišta* 33, str. 99.

⁹² Dragić, Marko (2003). Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u „Razgovoru ugodnom“ i tradiciji. *Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja* 52 (3-4), str. 293.

⁹³ *Isto*, str. 285.

2.1.6. Principessa Mafalda

Kažu da je Gradina bila odvojena od kopna. Ono se nasulo tek 50-ih godina. Na ovu stranu od Glavice svetega Ivana, tu su stari imali kućice, lozu, masline, smokve, rogače, mindule i tu su živili.

Sad jedna je legenda, a možda je bilo i stvarno. Kogo reče da je stvarno, kogo reče da je legenda. Naše polje od te Gradine s jednim putun se dođe (Bradat polje di je lokva), a gore su brda okolo. Na ovu stranu što gleda na more, dedrinta, tu su bile kule nagrađene. Pretpostavlja se da je ušće Neretve bilo na Proizdu i da su tu harali neretvanski gusari. Do dan danas se vidu gomile od tih kula. To se spoji s Bradatun, s Gradinun i s Poplatun.

U ti Bradati su živili ljudi velike građe, bradati ljudi i po njima su nazvali taj grad u dolini Bradat. I niki kraj koji je tada vlada, on je ima svoju ćer i ona hoti je za nekoga udat, ona ni bila zadovoljna i onda se on naidi na nju. U Poplat je isto jedno polje i tu je crkvice Gospe od Karmela. On je tu ćer svoju zatoči u to polje da tu živi i tu je sagrađena ta crkvice. Prin nekoliko se godina ovde pročulo, ja nisan vidila, ali se čulo, da su išli renovirat tu crkvicu i iskopali su (svaka stara crkva imala je okolo crkve fižule za sidit isto ka i Gospa o Zdravja) jednu ogromnu ploču kamenu i na njoj je pisalo (tu je bila kako nagrobni spomenik) da je tu ukopana princeza od grada Bradata koja je prognana u Poplat od oca i da se zvala principessa Mafalda. Da li je ta ploča vraćena u ti fižul da li je ta ploča odnesena digod vanka ne znaden. To je bilo još kad je moja teta bila živa. Od nje san ja to čula.⁹⁴

Ova predaja zvuči iznimno bajkovito iako je ispriповijedana, kao i sve ostale, pretendirajući na istinu. Najprije saznajemo nazive stvarnih lokaliteta, poput Gradine sv. Ivana, koja predstavlja jedan od dva kraka u koje se dijeli zapadni dio otoka, i polja Bradat, u koje se smještaju pomalo nestvarni elementi. Iz načina na koji kazivačica govori o njegovim stanovnicima, u dnevnoj šetnji Bradat poljem zamišljamo divovske ljude guste brade pri čemu u poveznici bradatih ljudi i polja Bradat ponovno naslućujemo pučku etimologiju koju pripovjedačica ovog puta nije istaknula. Razmišljajući o onome što je fiktivno, a što faktivno u ovoj predaji, gubi se čar fiktivnih elemenata i njihov potencijal da oslikaju i ono što nije ispriповijedano. Naime, ova predaja ima potencijal razrade do usmene bajke. Element zatočene princeze podsjeća na priču o Matovilci. I kći kralja Bradata i Matovilka su zbog želje da

⁹⁴ Jakica Surjan (obiteljski nadimak - Milizin), rođena 1937.

slobodno žive ljubav platile kaznu. Kći kralja Bradata se nije htjela udati za ženika kojeg ne voli, a Matovilka se potajno nalazila s mladićem kojeg voli. Matovilka je iz zatočeništva prognana u svijet, a Mafalda iz svijeta u zatočeništvo. Matovilka je bila zatočena u tornju koji dodatno naglašava odvojenost od svijeta, a crkvice sagrađena po zatočeništvu Mafalde, može predstavljati simbol njenog prisilnog celibata. Navodeći postojanje kamene ploče na kojoj piše da je na tom mjestu ukopana princeza Mafalda, pripovjedačica pokušava naglasiti istinitost predaje. Poznato je da je crkvicu Gospi od Karmela u Poplatu sagrađila obitelj Petković-Kovač. Činjenica da je riječ o plemićkoj obitelji djeluje kao još jedna poveznica faktivnih i fiktivnih elemenata ove predaje.

2.1.7. Neobična slova

Postoji još jedna legenda. Ovo se prenosilo s koljena na koljeno. Gore na stanu di imate vi i di imamo mi, ono se zovu Slova. Onde je iša Napoleonov put, iz vale Grdače. Dakle na jedni je položaju di ujutro puše levant, popodne puhne maestral, a oni kraj onamo je zaštićen i vala je u kojoj su remontovali brodove. U Grdači je pećina, usićeno je prirodno i od tu je probijen put na ovu goru zemlju di imamo mi i imate vi. Isklesano je bilo - zovu se Slova. To je neko pismo, koje ja neman pojma, je li to starogrčko, glagoljica...ne znam. Po meni je to starije nego što su se Hrvati doselili.⁹⁵

2.1.8. Lončarija u Veloj spili

50-ih god poslije Drugog svjetskog rata su išli gore kopat. Grga Novak naša je lončariju u Veloj spili. Tamo su kasnije pronađena i dva kostura pračovjeka – baba i dida. Mislilo se po Grpčevoj špilji iz Jelse da je to hvarska kultura, ali ustanovilo se da je to glina iz Korčulanske Vele Stinive. Generacija je naša hodila tamo kupit glinu za praviti reljefe za likovni odgoj. U to vrime ni bilo mora između. Bila je maketa, pretpostavka kako je izgledalo. Spojeni su bili Hvar i Korčula u gornjemu dilu i Pelješac prije 17 000 godina, pa im nije bila potreba plivat za komunicirati.⁹⁶

⁹⁵ Danko Surjan (obiteljski nadimak - Milizin), rođen 1961.

⁹⁶ Tonči Surjan (obiteljski nadimak - Milizin), rođen 1955.

Slika 4: Fotografija Vele Spile preuzeta na poveznici: <https://www.facebook.com/vela.spila/>

Vela spila na otoku Korčuli je jedno od najznačajnijih prapovijesnih arheoloških lokaliteta u Europi zbog svoje kontinuirane naseljenosti od prije 35 000 godina do današnjih dana. Kao tisućljetni sapiensov dom, uspjela je zabilježiti reljefne, kulturne i opće civilizacijske promjene, kao i promjene na razini flore i faune te u uporabi alata i tehnologija. Iako nemamo predaje i zapise iz ovih drevnih vremena, zahvaljujući razvoju znanosti, objekti i kosti naših predaka također pričaju priče. Pronađeni ostaci praljudi, ili *Babe* i *Dide*, kako su ih mještani prozvali, kao i brojni artefakti, svjedoče o naseljenosti, kulturnom i društvenom životu te gospodarskim odnosima njenih stanara.⁹⁷ Osim u ulozi doma, Vela spila služila je i kao *grobište*. Kazivačica je spomenula Grgu Novaka, našeg povjesničara i arheologa koji je Velu Spilu istraživao od 50-ih, a posebice intenzivno 70-ih godina prošlog stoljeća. Nalazi keramike u Veloj spili koji datiraju iz mlađeg kamenog doba, uspoređivani su s nalazima keramike u Grapčevoj špilji na Hvaru⁹⁸ poznatijim pod nazivom hvarska kultura. Uz hvarsku kulturu, u Veloj spili pronađena je još jedna nepoznata kultura koja je, prema mjestu pronalaska, nazvana velolučka kultura. Potvrdu da se špiljom otočani koriste do današnjih dana dala je kazivačica rekavši da je kao djevojčica glinom iz Vele spile “pravila reljefe za likovni odgoj“. Zanimljiv je podatak da je Korčula postala otok tek prije 14 000 godina kada se, uslijed globalnog zatopljenja nakon ledenog doba, podigla razina mora, pa je more umjesto 20 kilometara od Vele spile, postalo udaljeno 200 metara. Novi životni uvjeti i drugačija klima utjecali su na promjene u biljnom i životinjskom svijetu koje su dovele do manjka nužnih resursa što je ljude nagnalo da počnu loviti ribu. I tako je započela duga tradicija ribarstva na Korčuli. Analiza skeleta dodatno je potvrdila težinu uvjeta u kojima su stanovnici Vele spile živjeli.⁹⁹ I dok im

⁹⁷ Radić, Dinko (2008). Vela spila – višeslojno arheološko nalazište pored Vele Luke na Korčuli. *Subterranea Croatica* 10, str. 40.

⁹⁸ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64099> (pristup 28. 08. 2023.)

⁹⁹ Radić, Dinko (2008). Vela spila – višeslojno arheološko nalazište pored Vele Luke na Korčuli. *Subterranea Croatica* 10, str. 39.

ranije „nije bila potreba plivat za komunicirat“, sada im je, da bi komunicirali, *postala potreba plovit*. Zbog svog izrazito geografski povoljnog položaja u samom središtu Jadrana, Korčula je postala trgovačka posrednica između Balkanskog i Apeninskog poluotoka i ostatka Jadrana i kao takva, širiteljica novih dostignuća.

2.1.9. Otok Grubešan

*Dakle, doli sveti Ivan u Gradinu. To je ova vala ispri Luke i na njoj je crkvica 1400 neke sagrađena. Do te crkvice je otočić Gubešan. U to vrime oboljele od gube stavjali su na ti otočić, a gore je bila crkva i gore su popovi svakodnevno in davali hranu. To je bilo pod hvarsku županiju, vlada je hvarski biskup.*¹⁰⁰

U predaji je najvjerojatnije riječ o fikciji tj. kazivačica je predajom pokušala objasniti kako je otok Grubeša dobio svoje ime. Korištena je pučka etimologija kojom se na temelju etimološke sličnosti naziva otoka i leksema *guba*, *gubavac* pretpostavlja da je otok dobio ime po gubavcima koje su prema predaji slali na taj otočić u izolaciju kako bi ograničili širenje zarazne bolesti.

2.1.10. Crkva sv. Kuzme i Damjana u Zablaću

*Vela Luka je nastala od Blata. Blatsko polje kad je došla Austrija je bilo lokva. Do polja, kad se gre pu Luke, u po brčića je crkva sv. Kuzma i Damjan. To je najstarija crkva na ovomu zapadnemu dilu otoka i to se područje zove Zablaće. Tu su oni živili (okolo crkve) naši preci. Tu se još nahodu ostaci kućica u kamenu. Kad je pohara oni veliki požar prin više od trideset godina, sve je izgorilo, a tu crkvu ni uništi plamen. Ni došla iskra na tu crkvu, tako da su se otkrile i te ruševine od tih kućica.*¹⁰¹

¹⁰⁰ Kazao mi je spomenuti Danko Surjan.

¹⁰¹ Kazala mi je spomenuta Jakica Surjan.

Slika 5: Crkva Sv. Kuzme i Damjana u Zablaću

<https://volimteotoce.com/2019/03/26/malena-crkva-svetih-lijecnika-kuzme-i-damjana-koja-cuva-zavjetne-crteze/>

Općina Vela Luka je zaista nastala odvajanjem od Blata 1898. godine.¹⁰² Blato je najveće i ujedno jedno od najstarijih mjesta na otoku Korčuli. Smješteno je uz polje, u središnjem dijelu otoka, kao i većina naselja dalmatinskih otoka.¹⁰³ Blatsko polje, koje je nekoć bilo jezero, ili kako moja kazivačica kaže „lokva“ isušeno je početkom dvadesetog stoljeća.¹⁰⁴ Goran Duka navodi da u polju, uslijed kiša, zna biti toliko vode da od polja nastane blato „po čemu je i selo dobilo ime.“¹⁰⁵ Polje je izrazito plodno kada vode isuše, što se događa nekad jednom u dvije ili tri, a ponekad i do sedam godina i danas je rasadnik vinove loze koja rađa najbolja korčulanska vina. Blato je sagrađeno poput amfiteatra, na brežuljcima oko centralne doline. Zbog izvora vode i plodnog tla bilo je naseljeno i u prapovijesti o čemu svjedoče ilirske gradine, gomile, te nalazi novca, kreamike i drugih objekata.¹⁰⁶ U starom centru mjesta nalazi se trobrodna crkva Svih Svetih koja datira iz 17. ili 18. stoljeća, a na čijem je mjestu još u srednjem vijeku postojala njena starija inačica. Crkvi je u 18. stoljeću pridodana kapela posvećena sv. Vincenci s njenim moćnikom.¹⁰⁷ U okolici Blata, u Zablaću, nalazi se starokršćanka crkva Sv. Kuzme i Damjana, koja datira iz dvanaestog stoljeća, a čiji su kameni ulomci, pregrade i podnožje oltara iz razdoblja između četvrtog i šestog stoljeća, što je čini najstarijom takvom građevinom na otoku. Sv. Kuzma i Damjan, kojima je crkva posvećena, bili su liječnici koji

¹⁰² Gjivoje, Marinko (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada, str. 35.

¹⁰³ Gjivoje, Marinko (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada, str. 31.

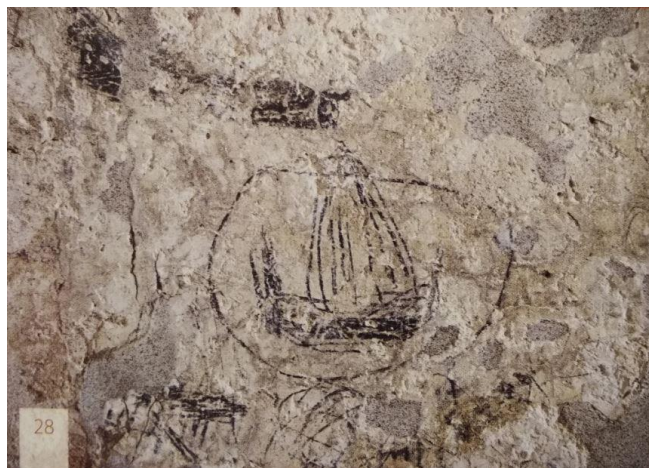
¹⁰⁴ Lazarević, Ivana; Vekarić, Nenad (2009). Stanovništvo Blata na Korčuli (1870-1880): početak demografske tranzicije. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 47. Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti, str. 220.

¹⁰⁵ Duka, Goran (2002). *Grad nasuprot vremenu*. Zagreb: Mozaik knjiga, str. 13.

¹⁰⁶ Gjivoje, Marinko (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada, str. 31.

¹⁰⁷ <https://www.ikorculainfo.com/hr/blato/> (pristup 28. 08. 2023.)

su, besplatno pomažući potrebite, poticali ljude na obraćenje. Ubijeni su za vrijeme vladavine i progona rimskog cara Dioklecijana, navjerojatnije 304. godine u Ciliciji, a njihov se blagdan slavi 26. rujna. Prema predaji, najprije su bili bačeni u more, no od utapanja ih je sačuvalo anđeo, nakon čega im, privezanima za križ, nije naudilo ni kamenje ni vatra.¹⁰⁸ Ovdje bismo mogli povući paralelu između nedodirljivosti crkvice u požaru i nemogućnosti vatre da, u pokušaju smaknuća, naudi sv. Kuzmi i Damjanu kojima je posvećena. Mučenike su naposljetku ubili odrubivši im glave. Smatra se da njihov zagovor štiti od epidemija te oboljenja žlijezda i želuca.¹⁰⁹ Zanimljivo je spomenuti i da su u crkvisi 1992. godine, za vrijeme radova na unutarnjim zidovima, pronađeni srednjovjekovni ugljani crteži pomorskih bitaka, za koje se pretpostavlja da su bili zavjetnog tipa.¹¹⁰

Slika 6: Zidni crteži u crkvi Sv. Kuzme i Damjana

<https://volimteotoce.com/2019/03/26/malena-crkva-svetih-lijecnika-kuzme-i-damjana-koja-cuva-zavjetne-crteze/>

Kao trag života koji se tu generacijama odvijao, uz nove, u Blatu se još uvijek nalazi veliki broj starih kuća kao i kaštel Ameri, ljetnikovac iz razdoblja Baroka koji je danas u funkciji zavičajnog muzeja.¹¹¹

2.1.11. Predci iz Zablaća

Kad iz Zablaća greš put Luke ima Gudulija (polje jedno malo) ali ni to baš na polju, to je prin polja, tu su veliki laze. Na tu su meje ja san to čula od jedne moje prijateljice ona je umrila. Njoj je njezin otac priča svakavih doživljaji i legendi.

¹⁰⁸ Badurina, Anđelko (2006). *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 370-371.

¹⁰⁹<https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveti-kuzma-i-damjan-lijecnici-koji-su-ozdravljali-tijela-da-bi-spasili-duse/> (pristup 28. 07. 2023.)

¹¹⁰<https://www.glas-koncila.hr/crkva-svetih-ljekarnika-kao-krunski-dokaz-predromanike-cuvarica-jedanest-starih-crteza-pomorskih-bitaka/> (pristup 25. 07. 2023.)

¹¹¹<https://www.ikorculainfo.com/hr/blato/> (pristup 28. 08. 2023.)

Ja san š njoj to bila vidit, (a di je sad to ne bi znala nač.) na Guduliju te ostatke di su naši stari iz Zablacha došli na Guduliju i tu su živili dok se pak nisu skalali u Potirnu, pa iz Potirne u Luku. U Potirni isto postoji mala kapelica (ispod Huma, kad se gre u tri porta) i ona je iz 1500 nike godine. I to je starina.¹¹²

2.1.12. Grobište Pržnjak

Na Pržnjaku, na Tončetovo, Goranovo, moje i pokojnoga Jugota nalaze se gomile. Pretpostavjan da je tu bilo grobište, a znan to po susidu nam Mladenu koji je bi energetičar. On tvrdi da je Pržnjak služi ko grobište naseljenicima što su živili na Potirni. Tamo su ukopavali svoje mrtve. Je li istina, nije, ne znan.¹¹³

2.1.13. Loza čičak

Moj svekar kad je ri zemju za usadit lozu (...) To je u ti laz na Pržnjaku. Ja san došla 1954. u ovu kuću. Tek je ta loza tu godinu došla na rod. I onda mi je moj svekar priča. On je ri (rit znači prikopat metar dubine tu zemju i stavjat u kulturu), a sve je čista zemja, bez kamenja i griža.

I moj je stari s obitilicun kopa i obitilica je lupila u nešto tvrdo. Zazvonilo je i onda su oni očistili pažljivo i našli su ploču od greba. Nisu je otvorili, nego su se pripali jer su bili praznovjerni i odma su to nakrili. Ploča je bila na metar dubine. Toliko je bila duga da su prikopali cili laz, posadili loze i poviše te ploče došle su tri loze. Otko god san ja tamo hodila, dokli god je ta loza bila živa, te tri loze su bile uvik zelene, ali nikad nisu cvale i dale ploda. Nikad. Same te tri loze. I to je dida zva da je to loza Čičak, da je začičila i da ne može rodit. A tu je bilo poviše greba.¹¹⁴

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi njeguje se kult pokojnika. Pokojnicima se posthumno na poseban način oduvijek iskazivalo poštovanje. U domu pokojnika te na pogrebu i groblju, pokojnika se oplakivalo naricaljkama (tužbalicama, tužaljkama)¹¹⁵ preko kojih su se slale poruke, ne samo njemu nego i preko njega prethodno upokojenim članovima obitelji.¹¹⁶ Postoji i tradicija čuvanja pokojnika kako se ne bi povukodlačili prelaskom psa ili mačke preko

¹¹² Isto.

¹¹³ Kazao mi je spomenuti Danko Surjan.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ Dragić, Marko (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 99.

¹¹⁶ Isto, str. 101.

njihovog mrtvog tijela. U kršćanskoj se tradiciji pripovijeda kako se i Isusov grob čuvao jer su se Židovi bojali da će njegovi učenici ukrasti njegovo tijelo kako bi lažirali Uskrsnuće, pa tako u župi Radobilja postoji običaj čuvanja Kristovog groba. Dok su se u ilirsko doba pokojnici polagali na zemlju kako bi se na njih slagale gomile kamenja koje su imale funkciju groba, danas se pokojnici ukapaju. Pripovijeda se i o komuniciranju s pokojnicima na mjestu njihova ukopa, ali i da su se pokojnici koji su skončali zbog zločina koji je nad njima počinjen ustajali iz grobova kao eshatološka bića kako bi ukazali na učinjeno zlodjelo.¹¹⁷ Iz grobova su navodno ustajali i oni koji za života nisu sve svoje grijehе ispovjedili. Kao što su Iliri svoje pokojnike pokapali uz nakit, posuđe i oružje, u srednjem su vijeku pokojnike u Bosni ponegdje ukapali s novčićima, da imaju za putovanje na onaj svijet.¹¹⁸ U tom je razdoblju započela i izgradnja nadgrobniх spomenika (stećaka). I danas cvijećem ukrašavamo grobove pokojnika, no, kroz prošlost groblja i kuće su se posebno kitile uoči velikih blagdana. U Hrvata, ali i drugih kršćanskih naroda postoji i tradicija hodočašćenja mučeničkim i svetačkim grobovima, a posebno njihovim neraspadnutim tijelima i moćima kako bi od svetaca izmolili kakvu milost, zagovor ili ozdravljenje. U narodu su stoga sačuvane predaje o brojnim čudotvornim ozdravljenjima po zagovoru svetaca.¹¹⁹ Iako svetački grobovi nose dobre konotacije, groblja općenito nisu pozitivno percipirana. Ona su mjesta žalosti i tuge, pa tako ni loze, o kojima moja kazivačica pripovijeda, posađene iznad nadgrobne ploče, nisu nikad cvale ni dale ploda.

2.1.14. Tajne kamene gomile

Moja svekrva je meni pričala, da je ona to doživila. Ima jedan predjel, zove se Gudulija. Malo je dalje odavde i tu su isto ono veliki lazi. I sa kako je tu bilo više kamenja, onda bi na jedan ogromni veliki laz pravili gomilu od kamenja. I tu je bila velika gomila. A jedan je naš Velolučanin, stari čovik, je valjda bi pomorac onda u galijama ili u bracerama. I on je doša u Grčku. Posada i brod išli su u niku oštariju ili gostionu – tadar su zvali oštarija. Ni on bi sam, bili su još dva, tri čovika iz susjednih mista. I sad oni razgovaraju. Za susjednin stolon sedili su drugi ljudi. Jedan je ovi stalno sluša što oni govori i doša je k njima za stol i govori na naš jezik luški da odakle su. A oni ga gledaju da kako zna govori luški. Govori: „Znan“. Govori: „Recite mi odakle ste.“ I ovi govori da je on iz Vele Luke. „Ah“, govori, „baš mi to treba“. Govori: „Je li poznajete dobro

¹¹⁷ Isto, str. 273.

¹¹⁸ Isto, str. 327.

¹¹⁹ Isto, str. 306.

predjele oko Vele Luke? Govori: „Kako ne, ka san Lučanin.“ „E“, govori, „na Guduliju, jedan je ogromni laz i nać ćete veliku kamenu gomilu tu. Ako, u Veliki petak, na po noća grete sa svojon suprugon i da se ona na po noća svučé gola i da zaplešete oko te gomile tanac, s tin da imate uza se jedno nevino čejade. I kad van se otvori na gomili jedna rupa, neka se tu prolije malo nevine krvi. Onda ćete vidit čudo.“ Sa ti stari zapanti to, došli oni u Velu Luku i un govori ženi (više ni iša navigat).

Veli petak, a imali su jednu malu, imala je jedno sedam godina, a ta je mala bila mojoj svekrvi godina. Ta je moja svekrva bila boležljiva ka je bila mala, imala je ti neke grandule po vratu i hodila je u doktora. I ondar je ova mala njoj pokazala kolino. Rekla je da je bila po noći s materon i s ocon na Guduliju i da joj je otac isika na križ kolino da kapne krv nevina. I to je moja svekrva pričala otvoreno, ni ona nika to tajila. Un je doša u brata Pereta pita mazgu: „Brate, posudi mi mazgu. Sutra mi služi ovamo, onamo...“ I govori: „Dobro.“ I na Veliki Petak iša on, žena i mala na Guduliju, na po noća. Malu su stavili sest u neki kantun, zagrādili je, žena mu se svukla gola i oni su stali plesat okolo te gomile. Ka su završili ples, na jedan put čuju škrabanje, rušenje, što je... I otvorila se gomila. Sa oni ništa ne vidu, sve crno. A govori mu žena: „Kako si me moga dovest, svukla san se gola i sve. Ja ništa ne vidin, ode sve crno.“ A on govori: „Dovedi malu“. Dovala ona malu i on joj je kolino isika na križ i malu je nagnu da krv toči na to što se vidi. Ka na jedan put zasjalo sve, samo zlato i to svakakvo, koraje... I unda on govori: „Aj, donesi dvanjke (od robe šašiveni i to bi se bilo stilo priko mazge, priko sedla i tu se sa strane punilo) pa ćemo napunit.“ I oni su donili dvanjke. Maloj je veza kolino i napunili su pune dvanjke, išli ća u Luku.

Maloj su valjda stavili štogod po starinsku kvasine na ranu, ali je ostalo još zlata. I undar je zapravo, un je iša odnit zlato, a ona je ostala s malon još tu čekat ga da se vrati. I on se je vrati i ponovo je napuni pune dvanjke zlata i još je u vrićama stavi na mazgu i s otin su išli u Luku. Došli u Luku, maloj to malo zavezali i malu sutra u likara. I moja je svekrva tad išla u likara radi grla. Zato je ta mala pričala. I ti stari je iša u Rijeku i još neka mista i un je to zlato proda. A bila je to živa sirotinja, nisu imali ništa. Un je iša plovit da bi moga prihranit ženu i dite. A još san zaboravila reć, ka se ta rupa otvorila i pokazalo zlato, ka je on iša čapat zlato, govori, čuje glas. Ja san rekla kako je stara moja svekrva pričala. Glas govori: „Koji si ti?“ A oni su se svi zgrozili, naježili, pripali se. On je reka ime bratino, ni reka svoje ime, nego je reka da je on Pere. Glas govori:

„Dobro“. I onda su zlato pokupili. Sutradan je iša to zlato prodat, mala u likara ličila nogu, a ti je brat umri. Iznenada je umri Pere.

Mazga koja je prinila zlato ujutro je crkla. Kad je doša u Luku s oto solada, nagradi je veliku polaču - to se zvala polača kad je kuća nasprat. Ovoj maloj je darova ka se udala kolajnu zlatnu, debelu kako prst da se dva puta mala, od visine, bila je već cura, zamotala kolo vrata do zemje i dva puta tako. To je moja svekrva pričala da je ona vidila svojim očima. Njoj je mala ispričala i to je ona meni pričala. I on je tu kuću nagradi. Niko mu ni postavi pitanje kako se obogati, nego je valjda ta mala još komu pričala i onda se to proširilo i onda su mu zamirali već ka je to naša, što nije reka svoje ime, nego bratino.

Tako je brat umri, mazga je krepala, mala se izličila, pa je on živi dugo godina. Bili su bogati, skoro najbogatiji u Luku zato što je to naša. To je legenda, ali u stvari mora tu bit puno istine zato šta je to moja svekrva pričala.¹²⁰

U navedenoj predaji pronalazimo temu prokletog blaga, kojeg smo se dotaknuli govoreći o Teutinom blagu, a koje se vezuje uz kult pokojnika. Također, u njoj pronalazimo i različite okultne rituale i prakse koji često i na različite načine koreliraju sa smrću. Znakovito je da je spomenutim Velolučanima rečeno da idu na Guduliju na Veliki Petak, dan muke i smrti Gospodnje kada se prolila krv nevinog Jaganjca Božjega, te da proliju „krv nevinu“ kako bi doživjeli čudo. Čudo Velikog petka očitovalo se Kristovim Uskrsnućem, trećeg dana nakon njegove smrti. No, umjesto Krista, pred njima se pojavljuje zmija koja u Starom Zavjetu simbolizira Sotonu. Sotona se pojavljuje nakon obeščašćenja Velikog Petka golim plesanjem tanca oko kamene gomile, na mjestu gdje počivaju mrtvi što podsjeća i na svojevrsno ritualno prizivanje duhova. „Darovi“ zlog se vide nakon što je „maloj isika kolino na križ i nagnu je da krv toči“. Prolijevanje nevine, posebice dječje krvi je također nešto što se povezuje uz djelovanje Sotone koji ljudima nudi čudesa i materijalna blještavila u zamjenu za njihove živote i živote njihovih najmilijih. I u predaji o Teutinom blagu pričalo se da će zla kob zadesiti onoga tko ga bude tražio. Prema predajama s otoka Visa, tako je navodno i bilo, a i ovdje uočavamo da „darovi“ ne stižu besplatno, nego po cijeni života. Kada ga je zmija upitala „Koji si ti?“ „On je reka ime bratino, ni reka svoje ime, nego je reka da je on Pere.“ Sutradan su i Pere i Perina mazga koja je prenijela zlato napustili ovaj svijet. Moja kazivačica završava ovu predaju rekavši da je ovo legenda, ali da u njoj mora biti mnogo istine jer joj je tako svekrva ispričala.

¹²⁰ Kazala mi je spomenuta Jakica Surjan.

Zanimljivo je primijetiti koliko su se stariji poštivali i koliko je težinu imalo njihovo usmeno predanje.

2.2. Etiološke predaje

„Etiološke predaje nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba i iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, groblja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima.“¹²¹ Osnova im može biti povijesna, mitska, demonološka ili legendna, ali i pričanje iz života.¹²² Iz etioloških predaja zabilježenih u radu saznajemo kako je nastala Repkova crkva, kako su se pojedinci obogatili te odakle su rodом Surjani.

2.2.1. Kako je sagrađena Repkova crkva

Onda ti je bi u Luku jedan čovik. Ima je nadimak Repak (to ti je po hrvatski zrnojed). I onda je un ima veliko imanje tamo blizu onih Karbuni, gori na brigu. A ima je i u Potirnu isto. Današnji Kulturni centar, to su bili Repkovi dvori. Ka izlaziš iz Vele Luke, onde di je Zlokiću uljara, prin uljare, ona crkva je Repkova crkva.

Sa ću ti reć kako je ta crkva nagrađena. On je iša jedan dan s mazgon i s ćeron. Ćer je bila cura i ništo ga ni poslušala. A bi je ono ti čovik naporan, zal. I ta je mala išla š njin i nešto mu je prkosila valjda i un se naleti s vilama na nju i probo je s vilama i ubi je. Ovo je istina, ovo ni legenda.

I ondar je on njoj izvadi vile, stavi je priko mazge i doni je je u Luku. Ka je dove u Luku, ukopali su je i undar ti je on iša, nakon ne znan dva, tri dana, sam s mazgon. (A ondar se hodilo po noći kako u dvi ure ujutro da biš izbjega sunce jer je bilo puno posla po lozi ujutro. Trebalo je lozu čistit, kopat, plit travu. I undar bi se čejad digli rano da ne budu puno na suncu i bili bi radili sve dokle god se vidi i onda po mraku doć u Luku.) I un ti iša, a već je bi ubi ćer i doša je taman unde di je sad ta crkva. I u jedan put je on ništo vidi, nike prikaze, ništo teško, grubo. Un se je pripa i un je pa iz mazge (jer je jaha na mazgi). Tu je neko doba leža, doša je sebi i doša je u Luku. I un priča ženi kako se tu

¹²¹ Dragić, Marko (2011). Usmena i pučka epika u tradicijskoj baštini Hrvata iz mućko-lećevečkih sela. Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije. Zadar-Split: Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske Split, str. 509.

¹²² Dragić, Marko (2005). Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture. Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, str. 30.

pripa. „Ha“, govori mu žena, „učini si grubo, ubi si svoju ćer, sa će te to mučit cili život. Najboje ti je poč u Rim ili poslat priko popa dopis i da se pokaješ što si svoje dite ubi, nagradi Bogu crkvicu da tu možeš doć oprat grihe svoje.“

I undar mu je pop valjda posla u Rim molbu za tu crkvicu i njemu se odobrilo. S tin je došla slika iz Rima di je jedan svetac (Isus ili Gospa) na njoj, a stari ti kleči ispid njega. Slika je ta na oltaru u toj crkvici. To se zove Repkova crkva. Digod ka prodeš zastani na raštele o punistre pa gledaj. Onda je odma na cesti, na početku Luke. Ka greš iz Luke na desno je vamo, već na kraj kuća.¹²³

2.2.2. U svetoga Ivana s jahtom došli uzeti zlato

Ova glavica svetoga Ivana. Tu je crkva sveti Ivan. Crkva je iz hiljadu četiristo šezdeset neke. Tu je kako bi otočić prin malo visok, i na vrhu je crkva. Tu su naši stari rili zemju. Još se tu vidu iskresani kameni ostaci. Valjda je tu bila još koja građevina. Čejad su tu kućice gradili. Hodili bi bili obrađivat zemju i došli bi tu prinoćit. Tu je bila zavjetrina od mora. Tu bi bili vrgli mriže i ćapali ribe.

E sa su bile tri famije. Tu su ostavali i počeli ovo iza rata drugoga dohodit turisti. I jednu noć, jedna žena ni mogla spat od tih što su bili u tima kućicama (a bile su male ponistrice na kućama. Nisu stavjali velike da ne bi mogli lopovi ulist nego malu ponisticu samo da se malo zraka i malo vidi.

I sad čuju oni, doša jedan brod, jahta, ono kako gliser, jahta. I iskricali se njih četvoro, petoro, nosu niki ništo ispo pazuha. Oni se pripali: Ko zna ko je to doša, ubi će ih. I odma jedan drugoga vizaju susistvo. I sa ne spu niko, svi stoju na punistrice i viru što će se dogodit.

A ja se sjećan te cijevi gvozdene. Ovako debela cijev, možda duga kako ovi zid, stala je di je crkva sveti Ivan uza ogradu, na zemji iza fižula. Tu je stala ta cijev. Gozdena je bila, ja san to vidila.

I nakon puno doba, možda i uru, ovi sa jahte se skalaju, a oni bidni viru kroz punistru što će vidit. I vidu svaki nosi priko ramena vriću. I sutradan ovi brod, jahta što li, je šlajta. Ka se rasvanilo čejad se digla i išli su vidit. Ta cijev ne stoji di je stala, uza tu meju, nego je ovamo pomaknuta i ovaka je na njoj portelica bila. I to je otvoreno. Kako

¹²³ Kazala mi je spomenuta Jakica Surjan.

*su je pomakli, našli su jedan prsten starinski. Ustanovili su da je u toj cijevi bilo skriveno zlato. Ovi turisti su to istresli, pokupili, a valjda je ti prsten ispa.*¹²⁴

Istražujući o predajama otoka Korčule, naišla sam na veoma sličnu predaju pomalo izmijenjenog sadržaja. Predaja kaže da je na ovom lokalitetu bila kamena kugla koja je imala ručku na vrhu zbog čega je izgledala poput posude. Mnogi velolučki momci su je pokušavali podići i otvoriti, no nijednom to nije pošlo za rukom. Jedne olujne večeri, u Gradinu je pristao grčki brod. Usred noći Grci su se iskricali i s vrećama uputili na Glavicu sv. Ivana gdje se nalazila kamena kugla. Mladići koji su sutradan prvi došli na Glavicu, ovog su je puta s lakoćom podigli i otvorili, te u njoj pronašli samo nekoliko zlatnika. Ljutiti što im je pobjeglo čitavo bogatstvo, razbacali su i tih nekoliko zlatnika.¹²⁵

Sveti Ivan Krstitelj, kojemu je crkva u Gradini posvećena, jedna je od najvažnijih biblijskih osoba i veoma je štovan u kršćanstvu o čemu svjedoči činjenica da obje Crkve, istočna i zapadna, jedino slave njegovo i Bogorodičino rođenje i smrt. Ivan je bio čudo svojih roditelja, svećenika Zaharije i Bogorodičine rođakinje Elizabete, jer su ga dobili u starosti, kada prema ovozemaljskim zakonima takvo što nije više bilo moguće. Ivan je prvi put susreo Krista dok je bio u majčinoj utrobi, kada je Bogorodica došla Elizabeti u pohod. Ivan se rodio šest mjeseci prije Krista i pripremio mu je put. On je bio posljednji prorok. Najavio je Kristov dolazak navještenjem i pozivanjem na preobraćenje srca, kajanje i pokoru. Potrebu da čini pokoru za grijeha i moli na pustinjskoj osami, imao je kao mali dječak što ga je već tada činilo posebnim. U dvadeset i devetoj godini počeo je javno djelovati i pokrštavati. Prepoznao je Mesiju u Isusu Kristu i pokrstio ga. Umro je mučeničkom smrću jer se zamjerio Herodijadi, ženi od brata kralja Heroda Antipe koju je Herod uzeo sebi za ženu, prekorigivši taj Herodov čin, ali i druga učinjena zlodjela. Budući da je Herodijadina kći Saloma, za svoj rođendan od Heroda dobila obećanje da će joj ispuniti što god od njega poželi, Herodijada ju je nagovorila da od kralja traži glavu Ivana Krstitelja zbog čega se blagdan sv. Ivana Krstitelja naziva i Glavosijek. Spomendan njegovog mučeništva slavi se 29. kolovoza (Glavosijek), a rođenja 24. lipnja (Ivanje) i u cijeloj Hrvatskoj obiluje folklornim običajima, ophodima, divinacijama, vjeronanjima, procesijama, svetim misama, pučkim veseljima, sajmovima, ivanjskim pjesmama i molitvama.

¹²⁴ Kazala mi je spomenuta Jakica Surjan.

¹²⁵ Zlato s Glavice: <https://volimteotoce.com/2013/06/27/najljepse-legendе-otoka-korcule/> (pristup 02. 08. 2023.)

Večer uoči blagdana pale se i preskaču, pojedinačno ili u paru, ivanjski krijesovi ili ivanjske vatre. Na otoku Korčuli ivanjski su krijesovi poznatiji pod nazivom *baldakini* i pale se i preskaču, osim na sv. Ivana Krstitelja (Ivanje), i na blagdan sv. Petra (Petrovo). Uoči blagdana, sakupljaju se grančice, smilje, nasiječe se grmlje, i složi se na hrpu. Kad se na nebu ukaže prva zvijezda, krijes se potpali i započne veselo zalijetanje i preskakanje preko vatre, s ciljem da se plamen što više preskoči, uz zazivanje sveca čiji se blagdan slavi, u ovom slučaju svetog Ivana¹²⁶:

„U ime svetega Ivana

jur, jur, barba jur...!“¹²⁷/

„zavnon Pero, zavnon Mate...“¹²⁸

Baldakin se u Veloj Luci preskače čak tri puta i dok se preskače govori se: „U ime Oca i Sina i duha Svetoga. Amen.“¹²⁹, a potom „Višticama srce izgorilo, a nama bilo zdravo i veselo,“¹³⁰ što upućuje i na raširenost vjerovanja o postojanju vještica.

Vjerovalo se da more, vještice i ostala demonološka bića neće moći prići dokle god su obasjavali i svoj dim širili ivanjski krijesovi. Bolesti su se držale posljedicom demonološkog utjecaja koji se na ovaj način uklanjao. Žar vjere i, simbolično, plamena i vatre, pobjeđuju zlo i tamu. Veselje se u prošlosti završavalo na pomalo neobičan način - bosonogim gašenjem žerave nakon čega bi se, ovisno o mjestu, umivalo i kupalo na obližnjem vrelu, u rijeci ili moru. Dočekavši zoru, na sam blagdan, ukrašavale su se kuće, dvorišta, kapije, iznosila se odjeća i tkanine da ih obasjaju zrake ivanjskog sunca za zaštitu od moljaca, postilo se, zavjetovalo sv. Ivanu i bosonogo hodočastilo svetištima svetog Ivana u kojima se nerijetko na koljenima išlo u procesiju oko svetišta ili svečeva kipa upućujući svecu molitve za ozdravljenje od tjelesnih ili duševnih bolesti. Nakon procesije uslijedila bi sveta misa.

Na Korčuli, Velolučani misu na sam blagdan slave u crkvi svetog Ivana u Gradini, do koje se pristiže cvijećem, zastavama i glazbom okićenim barkama i brodicama. Nakon mise slijedi blagoslov puka i nabrane lavande (*dešpija*) i ružmarina i veslačka utrka „Ragata“ s ukrašenim brodovima. Prije Velike Ragate, koja iznosi dvije i pol milje, počevši od glavice sv.

¹²⁶ Gjivoje, Marinko (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada, str. 238.

¹²⁷ *Isto*.

¹²⁸ Dragić, Marko; Dragić, Helena (2019). Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini. *Croatica et Slavica Iadertina* 15 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, str. 288.

¹²⁹ *Isto*.

¹³⁰ *Isto*.

Ivana, pa sve do Vele Luke, odvija se i Mala ragata u kojoj se natječu djeca. Dio mještana potporu natjecateljima izražava prateći utrku svojim barkama, a ostatak ih, u slavljeničkom duhu, dočekuje na rivi.¹³¹ Potom slijedi pučka „fešta“ uz pjesmu „Rascvalo se cviće od bršćana, na Glavici svetoga Ivana“, ples i narodna kola,¹³² te obilje ribe i domaćih kolača.¹³³

Slika 7: Velolučka regata

Fotografija preuzeta na poveznici: <https://www.morski.hr/blizi-se-blagdan-svetog-ivana-i-tradicionalna-veloluska-ragata/>

Također, na Korčuli postoji i tradicija koledanja uoči svetog Ivana evanđeliste, koja se u novije vrijeme prenijela i na blagdan svetog Ivana Krstitelja. Ovdje se kolede nazivaju kolende.¹³⁴

2.2.3. Zlatni fižuli

Fižuli što su bili okolo svetega Ivana, ka su popravjali crkvu, otvorili su ih. Prin su bili cili fižuli. Doša je jedan Velolučanin i otkopa je te fižule jer je ču da su u staro vrime stavjali zlato da će to Bog čuvat ili svetac čigova je crikva. Taj Velolučanin je to dozna i un je po noći doša i otkopa je te fižule. Da li je naša zlato, to se ne zna. Posli je općina i crkva vidila da je to rušeno i onda su popravili i ope nagradili fižule. Prepostavja se da je ti čovik ukra to zlato jer je on učini jedan veliki napredak u kući. Podignu je kuću i uredi je kamp od ništa.¹³⁵

Motive pronalaska i zakapanja zlata, koji su prisutni u zapisanim predajama, pronalazimo i u poznatim književnim djelima poput Plautovog Škrtca. Škrtac Euklion po pronalasku zlatnog ćupa, u strahu da mu ga netko ne ukrade, najprije zakapa ćup u rupu pod zidom, a kasnije, da bude siguran da ga nitko neće pronaći, u šumi. Strategija nije polučila uspjeh jer mu ćup biva

¹³¹ <https://www.morski.hr/blizi-se-blagdan-svetog-ivana-i-tradicionalna-veloluska-ragata/> (pristup 11. 08. 2023.)

¹³² Dragić, Marko; Dragić, Helena (2019). Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini. *Croatica et Slavica Iadertina* 15 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, str. 308.

¹³³ Gjivoje, Marinko (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada, str. 238.

¹³⁴ Gjivoje, Marinko (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada, str. 238.

¹³⁵ Isto.

ukraden, no on ga se ponovno dočepa i sretan što ima zlato, daje Likonidu ruku svoje kćeri. Istražujući o otočkom životu, naišla sam na portret o velolučaninu Juri Dragojeviću Ugnju Tonka Barčota u kojem Barčot spominje da mu je Ugnje pričao kako mu je barba jednom prilikom pokazao pun vrč zlata, koji je navodno namjeravao zakopati, kako bi ga potaknuo da mu okopa vinograd. Ugnje je kopao, ali vrč nije pronašao.¹³⁶ Siromaštvo tj. *Glad ne pita*, zbog čega se Ugnje dao izmanipulirati. Što su sve ljudi bili u stanju činiti da bi se domogli zlata i popravili svoju životnu situaciju možemo pretpostaviti i iz predaje o Tajni kamene gomile prema kojoj je žena naga usred noći ritualno plesala sa svojim mužem, nakon čega su zajedno kćeri rasjekli koljeno i pustili krv jer im je bilo rečeno da će, ako tako učine, doživjeti čudo. Navodno su pronašli gomilu zlata. Prema predaji o Zlatnim fižulima, ali i u predaji o turistima koji su U svetoga Ivana s jahtom došli uzeti zlato, zlato se zakopavalo pored crkve kako bi ga svetac kome je crkva bila posvećena i Bog čuvali.

2.2.4. Podrijetlo Surjana

Kako smo u biti rodbina? Josipu je baba Surjanka. Dakle, rodbina smo po babi Surjanki. Kako je naš praprapradjed doša ovdje? Surjan je bi Napoleonov general i s francusku vojsku je doša u Zablacé i zaljubi se u jednu curu. Ka se je francuska vojska povlačila ni ti poč éa s francusku vojsku, nego je osta ode jer se zaljubi u tu baku. Traži je od Napoleona da ostane ode u Dalmaciju živit. Bi mu je desna ruka i un mu je da.

Napoleon mu je dodijeli zemju što imamo mi svi Surjani s tin da tu zemju nikad ne smi uživat ni jedno kolino osin Surjana. Ne smi se darovat, ni prodat, ni otet, nego da to vječito bude Surjanovo naslijeđe. Od njega potiče obitelj Surjan.

Postoji ti blizu Pariza jedno selo di živu svi Surjani. Dakle, mi smo direktni potomci od Surjana. Francusko je prezime. Jedan je naš Velolučanin bi u Londonu i tamo je na internetu naša kako je Napoleon temu Surjanu dodili ovu zemju u Dalmaciji. Naš pokojni dida, moj i Danko tvoj, živija je prvo u Argentini pa se pribaci u Brazil.

Uvik je govori kako je bi doša radit u niku fabriku, u vlasnika Talijana i prvi dan viče. Govori: „Ima li ode neki Surjan?“ I tamo na kraj hale govori: „Evo me, ja san.“ I uputi

¹³⁶ Barčot, Tonko (2018). O čovjeku koji je nadmudrio smrt ili o Lučanima, „najgoroj čejadi na svitu“. *Lanterna: časopis za kulturu* 2, str. 153.

*se prema njemu. Govori dida jedan crnac, bokun čovika, obišana donja pešnja. Nika on ni beštima, na portugalski bi zna koju njihovu. Reka mu je „vrag te odni“.*¹³⁷

Krajem 18. stoljeća, preciznije 1795. godine bilo je samo jedanaest obitelji sa stalnim boravištem u Veloj Luci, među njima i Surjani. Iako su posjede imali u Blatu, tu su ribarili i vodili stoku na ispašu. Budući da je u mjestu postojalo više obitelji istog prezimena, svaka je brojnija obitelj dobila svoj nadimak.¹³⁸ Obiteljski nadimak mojih kazivača je Mizilin, a ako je vjerovati predaji, francuskog su podrijetla.

2.3. Mitske predaje

Mitske predaje govore o znamenitim povijesnim ličnostima kojima se pripisuju nadnaravne moći (najčešće o Marku Kraljeviću, Janku Sibirjaninu, Stojanu Jankoviću, Mijatu Tomiću i Andrijici Šimiću), mitskim bićima (pretežno vilama)¹³⁹, a mitske pjesme i o prirodnim pojavama i nebeskim tijelima.¹⁴⁰ Mitski motivi i elementi su najizraženiji u starijim usmeno-književnim oblicima.¹⁴¹ „Mitske predaje često imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju se kao memorati.“¹⁴² U Smokvici na Korčuli se pripovijeda i o sirenama ili „morskim djevojkama.“

Nekoć vrlo davno, mladić Antonio spustio se iz Smokvice do obližnje uvale kako bi uživao u moru i mirisu borova. Budući da je bilo vruće odlučio se okupati, a kada je zaronio osjetio je kako ga nešto dodiruje. Okrenuo se i ugledao prekrasnu djevojku duge crne kose kako nestaje među morskom travom. Poslije tog dana Antonio se svakodnevno vraćao u uvalu ne bi li ponovno susreo istu djevojku, no njegov trud bio je uzaludan, jer djevojke nigdje nije bilo. Nije znao da ga ona potajno gledala skrivajući se iza morskih stijena. Jednog dana dok se Antonio sunčao na stijeni, djevojka je skupila hrabrost i prišla mu, misleći kako spava. Kada mu se približila Antonio je otvorio oči, no ona nije uspjela pobjeći, jer joj se kosa zaplela o borove grančice. Antonio je pomogao lijepoj Neri da se oslobodi i od tada su dane provodili zajedno. Nerin otac, Kralj mora, doznao je kako mu se kći u obližnjom

¹³⁷ Kazao mi je spomenuti Danko Surjan.

¹³⁸ Gjivoje, Marinko (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada, str. 360.

¹³⁹ Dragić, Marko (2005). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, str. 32.

¹⁴⁰ Dragić, Marko (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 24.

¹⁴¹ *Isto*, str. 280.

¹⁴² Dragić, Marko (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 62.

uvali potajno sastaje s mladićem. Ljut na nju zaprijetio joj je kako će, ako se nastave sastajati, mladića pretvoriti u kamen. U strahu za svog Antonia, Nera je obećala ocu kako ga nikad više neće vidjeti uz samo jednu želju: da u obližnjoj uvali u kojoj su se Antonio i ona sastajali, stijene poprime obrise njezine kose koju je Antonio jako volio. Obris kose i danas se vide u stijenama uvale, dok ih more dodiruje pričajući o sjećanju na veliku ljubav.¹⁴³

2.3.1. Vile

Vile su pomoćnice junaka, pastira, bolesnika, siromašnih djevojaka, mladih i starih. Priča se da su se u selima pojavljivale noću i u snu pohodile i zavodile momke, iscjeljivale bolesne, pomagale starcima doći u crkvu, djevojkama tkati svadbenu ruho i prenosile ih u planinu. Opisuju ih kao plavokose ljepotice plavih ili zelenih očiju koje se pojavljuju u dugim bijelim ili plavim haljinama koje skrivaju jednu magareću, konjsku ili kozju nogu. Iako na glasu kao dobre djevojke, ako bi tko izdao tajnu o njihovoj nozi, grubo bi mu napakostile.¹⁴⁴ Predaje o vilama pripovijedaju se i na otoku Korčuli, o čemu svjedoče i toponimi u Smokvici (Vilin dol) i Kočama (Vilino Korito). Vilin dol i Vilino Korito su navodno bila mjesta vilinskog okupljanja. Priča se da su oko Vilinog Korita svake večeri plesale kolo.¹⁴⁵ Nažalost, predaja o vili koju ću navesti nije zabilježena u svom izvornom obliku već je njen sadržaj prepričan standardnim jezikom.

Skraćena priča u Smokvici govori kako je stari Mikuleto našao vilu gdje spava pored lokve, a kako je bilo jako sunce, on joj je od jedne grane napravio hlad da je štiti od sunca. Kad se vila probudila vidjela je samo njega u blizini i pitala ga tko joj je učinio hlad. Mikuleto je odgovorio da je to on napravio. Dobro, kad ste bili tako dobri i ja ću vama učinit nešto dobrog. Zatraži od njega vreću koju napuni "šušnja" - starog lišća i dade mu uz napomenu da dok ne dođe kući vreću ne otvara. Idući prema kući Mikuleto je bio znatiželjan i otvori da vidi što je u vreći. Kad je vidio sušanj, on se začudi što mu je to vila dala i istrese ga. Stigavši kući ispriča ženi cijeli događaj. Kako je bio običaj da se kući vreće još jednom

¹⁴³ *Morska djevojka Nera*: <https://volimteotoce.com/2013/06/27/najljepse-legende-otoka-korcule/>

¹⁴⁴ Dragić, Marko (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 32.

¹⁴⁵ Fazinić, Neven (2000). O korčulanskim lokvama i gambuziji. *Godišnjak - Glasilo Udruga prijatelja modro-zelenih vrijednosti „Petar Giunio“* 2. Korčula, str. 35.

*istresu - izvrrnu, on to učini, kad iz vreće ispadne nekoliko zlatnih dukata. Sad shvati vilinu poruku i brzo se vrati na mjesto gdje je šušanj istresao, no ne nađe ništa.*¹⁴⁶

2.4. Demonološke predaje

Kada bi se u narodu zbio kakav neobičan događaj, a posebice kada bi njegov ishod bio negativan, ljudi su, u pokušaju da nepoznato učine poznatim, i samim time manje strašnim, uzroke takvih događaja pokušavali objasniti djelovanjem onostranih i demonoloških bića. Oni pripadnici zajednice koji su dovođeni s njima u vezu bili su izopćeni, a često i smrtno kažnjeni. O tome svjedoče zapisi i predaje o masovnim progonima vještica i čarobnjaka.¹⁴⁷

„Demonološke predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonskim (onostranim) bićem“¹⁴⁸ koje želi nanijeti zlo, najčešće vješticom, koja se još naziva štrigom, morom, coprnicom i babom, stuhom, irudicom ili kugom, s kučibabom, vukodlakom, maminjorgom (orkom), čaratanom, đavlom, zlogukim pticama te plašilima i utvarama. Irudice su bile predvodnice olujnog nevremena, a kučibabe nešto poput „vodenih vještica“ koje su odvlačile djecu u vodu kada bi joj se približila. Za đavla se smatra da može poprimiti životinjski oblik pa ga se u predajama često prikazuje kao psa, ovna ili magarca koji, kao i zmija u Starom Zavjetu, navodi naivne ljude na grijeh. Pritvare su čudovišta koja se ljudima prikazuju noću u obliku nakaznog ovna, zeca, mačke ili psa. Noćno pojavljivanje i djelovanje i posjedovanje različitih moći karakteristike su koje su zajedničke svim demonskim bićima.¹⁴⁹ Demonološke predaje imaju za cilj upozoriti slušatelje na demonska bića, objasniti uzroke njihovog pojavljivanja, te ponuditi sredstva kojima se od njih može zaštititi.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Fazinić, Neven (2000). O korčulanskim lokvama i gambuziji. *Godišnjak - Glasilo Udruge prijatelja modrozelenih vrijednosti „Petar Giunio“* 2. Korčula, str. 35.

¹⁴⁷ Širić, Josipa (2014). Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja. *Croatica et Slavica Iadertina* 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, str. 389.

¹⁴⁸ Dragić, Marko (2013). Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije. U: Kapitanović, Vicko. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*. Split: Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu (Odsjek za povijest) i Veleučilište u Šibeniku, str. 202-203.

¹⁴⁹ Marinović, Ivana (2019). Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega. *Bosna Franciscana* 51. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, str. 193.

¹⁵⁰ Dragić, Marko (2005). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, str. 32.

2.4.1. Kuga

Kuga, u narodu poznata i kao *morija*¹⁵¹ je pošast koja je ovim prostorima harala u više navrata kroz stoljeća. U srednjem je vijeku usmrtila trećinu europskog stanovništva.¹⁵² Poznato je da je već u drugom stoljeću zahvatila područje Istre, a u šestom se stoljeću pojavila tzv. Justinijanova kuga. Zanimljiv je podatak da je Dubrovnik 1377. godine uveo prvu svjetsku karantenu kako bi se od nje zaštitio, a njegov su primjer potom slijedili i drugi europski gradovi. U epidemiji iz 1428., stanovništvo Korčule spalo je sa sedam tisuća na samo tisuću stanovnika. U 16. se stoljeću kuga širila iz Osmanskog Carstva i tako slabila našu obranu u međusobnim sukobima.¹⁵³ U predajama se kuga javlja kao personificirano demonsko biće, zastrašujuća žena¹⁵⁴ ili ženski kostur u bijeloj haljini koji dodirrom izaziva smrt i nestaje u plamenu vatre.¹⁵⁵ U predaji koju je sa mnom podijelila moja kazivačica, kuga se javlja u obliku crne spodobe koja gubi moć kada je pogleda pobožan mještatin. Pobožnost je ljudima bila iznimno važna. Vjerovalo se da Bog čuva vjerne što vidimo i iz predaje o zavjetu Gospi da će joj *nagradit crikvu* ako ih sačuva od kuge. Izgradnja zavjetnih crkava i kapelica svecima je u to vrijeme bila česta pojava.¹⁵⁶ Bog je, prema predajama, oslobodio kuge i svetog Roka nakon što se propovijedajući njom zarazio, pa ga smatramo zaštitnikom od kuge.¹⁵⁷

Još su nama babe pričale ka je počela harat kuga u Korčuli. Već su tada bile zidine. Jedan ribar iša je sa sinom s Korčule s kaićon da će poč dignut mriže. Ti je stari bi pobožan, dobar čovik. Digne mriže i sutradan ni hoti vazest sina. Iša je sam. Niki ga je stari dočeka ka je iša na kaić da će po dignut mriže. Govori mu: "Znaš ka gren ćaš nemoj se okrenut. Nikako se nemoj okrečat jer ko se okreneš bit će slabo." I sa iša ća s kajićon, ali ga kopa zašto se ne smi okrenut iza sebe vidit Korčulu, čejad i ono šta je bilo tamo. Ha on ni moga trpit i un se okrenu. Kako se okrenu, vidi je di se jedna crna spodoba penje uz zidine i kako se on okrenu, to je palo. I zato se govori da je kuga

¹⁵¹ Dragić, Marko (2007). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 24.

¹⁵² *Isto*, str. 438.

¹⁵³ <https://www.matica.hr/hr/615/epidemija-i-pandemija-u-hrvatskim-zemljama-do-pandemije-spanjolske-gripe-sazeti-prikaz-30667/> (pristup 20. 08. 2023.)

¹⁵⁴ Dragić, Marko (2017). Fakcija i fikcija o kugi u predajama Hrvata. U: Tomasović, Marinko. *Kuga u Makarskoj i Primorju 1815*. Makarska: Gradski muzej Makarska, str. 403-435.

¹⁵⁵ Dragić, Marko (2007). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 438.

¹⁵⁶ Dragić, Marko (2017). Fakcija i fikcija o kugi u predajama Hrvata. U: Tomasović, Marinko. *Kuga u Makarskoj i Primorju 1815*. Makarska: Gradski muzej Makarska, str. 403-435.

¹⁵⁷ Dragić, Marko (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 178.

*poharala ne samo tamo di je, nego da je došla i na Korčulu, međutin, da Korčulu ni poharala jer je spasi ribar koji je skala niz zidina da ne ulize u grad i ne zarazi čejad. I zato ni bilo Kuge u Korčuli.*¹⁵⁸

Pandemija kuge o kojoj kazivačica pripovijeda je jedna od onih koje su se zbile nakon 10. stoljeća „jer su tada bile zidine“. Predaja objašnjava zašto u tom valu nije bilo kuge u gradu Korčuli.

2.4.2. Vještice

Vještice su žene koje su, prema narodnom vjerovanju, prodale dušu vragu potpisavši s njim pogodbu vlastitom krvlju u zamjenu za natprirodne moći. Prikazivane su stereotipno dugog nosa i s grbavim leđima kako noću jašu na metlama. Moći koje su pogodbom dobile, omogućavale su im da noću voljno napuštaju fizičko tijelo¹⁵⁹, ulaze kroz ključanice u tuđe domove i ubijaju, bludniče s muškarcima, da izazivaju bolesti i ludila, ali i pristup tajnim znanjima za pripremu različitih napitaka. Priča se i da su bludničile sa samim đavlom, u tajnosti održavale sastanke s drugim vješticama i jele malu djecu. Osim „ružnih“ i „lijepih“ su žene proglašavali vješticama, „jer i đavao voli što je lijepo“¹⁶⁰. Bilo je i djevojaka koje su stradale zbog ljubomornih žena, koje su tvrdile da je razlog partnerove očaranosti dotičnom taj što ga je „začarala“. Vještice u predajama razlikuju se od onih u bajkama time što u predajama nisu bezimene, već konkretne osobe koje nanose zlo.¹⁶¹ U razdoblju između 1275. i 1793. godine, u svijetu je spaljeno oko milijun „vještica“. Ovu je praksu u Hrvatskoj 1758. dokinula Marija Terezija.¹⁶²

2.4.3. More

More su, prema narodnom vjerovanju, povještice usidjelice, neudane žene koje napadaju ljude noću u snu. Širić navodi da su more, za razliku od vještica koje su bile stare, mlade neudane žene, koje su tek nakon udaje postajale vještice.¹⁶³ Kao mora se moglo i roditi.

¹⁵⁸ Kazala mi je spomenuta Jakica Surjan.

¹⁵⁹ Ova je pojava poznata i pod nazivom astralna projekcija (u parapsihologiji i okultizmu) ili bilokacija (u Crkvi) i spominje se u brojnim drevnim kulturama. U japanskoj se mitologiji vjeruje da duša (ikiryō) ili njen dio može privremeno napustiti tijelo kako bi onoga koga mrzi ili mu što zamjera proklela ili mu na neki drugi način naudila.

¹⁶⁰ Dragić, Marko (2005). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, str. 33.

¹⁶¹ *Isto*.

¹⁶² *Isto*.

¹⁶³ Širić, Josipa (2014). Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja. *Croatica et Slavica Iadertina* 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, str. 391.

Fenomen rađanja s bijelom košuljicom tumačio se kao način na koji nastaju more, pa su se razvile i prakse kojima se djevojčice, po rođenju, oslobađalo morine košuljice kako bi umjesto vile ili vještice postala i ostala „prava kršćanica“.¹⁶⁴ Vjeruje se da su more žene iz susjedstva, poznanice koje imaju loše mišljenje o žrtvi ili kojima se žrtva na neki način zamjerila. Opsjedale su muškarce koji bi ih odbili.¹⁶⁵ „O morama se pripovijeda da su noću svoje žrtve na spavanju gušile, mučile, stiskale toliko da se žrtve nisu mogle braniti, oduprijeti niti odlijepiti od kreveta.“¹⁶⁶ „Kad bi se čovjek prenuo iz sna, osjećao je da je na njemu golem teret kojega se nije mogao riješiti, već bi se samo trzao, a pomoć mu je mogao pružiti samo netko drugi, ako se u tom trenutku našao kraj njega. More ne bi usmrtilo čovjeka već su uživale u patnji i njegovu osjećaju bespomoćnosti.“¹⁶⁷ Ovaj fenomen koji se ranije objašnjavao demonološkim utjecajem, danas je u stručnoj literaturi poznat kao *paraliza spavanja*. Ljudi koji pate od ovog poremećaja neposredno nakon usnivanja ili buđenja privremeno ne mogu voljno pokretati tijelo (tzv. mišićna atonija) zbog čega se osjećaju zbunjeno, anksiozno, tjeskobno ili uplašeno.¹⁶⁸ Paraliza sna se može prekinuti spontano ili, kao što i predaja navodi, tuđim dodirrom. Ne zna se što je uzrokuje, ali ova se pojava dovodi u korelaciju s nesanicom, narkolepsijom, PTSD-om, apnejom, anksioznim i depresivnim poremećajem, te drugim tjelesnim i psihijatrijskim bolestima. Osjećaj težine na prsima, gušenje, bespomoćnost, nemogućnost govora i pomicanja, pojava halucinacija i strah neki su od najučestalijih simptoma paralize spavanja¹⁶⁹ i većina ih je i u predajama navedena opisujući djelovanje mora koje su naziv dobile od glagola moriti¹⁷⁰ koji vjerno dočarava nelagodu, strah i tjeskobu koje ovaj poremećaj sna izaziva. Zanimljiv je način na koji se fikcijom, u ovom slučaju morama, pokušalo objasniti djelovanje faksije tj. pojave paralize sna. Ljude u određenoj mjeri plaši, ili im barem izaziva nelagodu sve što je nepoznato. Dodijelivši ovom užasavajućem iskustvu glavnog aktera s imenom i oblikom, učinili su ga poznatijim i tako umanjili svoj strah. Dijeleći slična iskustva, ljudi su ustanovili kako more djeluju i kako im doskočiti. Iako se kao jedan od simptoma paralize sna navodi i paraliza govora, iz nekih predaja vidimo da su se ljudi u tom

¹⁶⁴ Dragić, Marko (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 98.

¹⁶⁵ Dragić, Marko (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 438.

¹⁶⁶ Dragić, Marko (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 99.

¹⁶⁷ *Isto*, str. 98.

¹⁶⁸ <https://poliklinika-mazalin.hr/blog/paraliza-sna-uzroci-i-simptomi-i-poremecaja-sna/> (pristup 20. 08. 2023.)

¹⁶⁹ *Isto*.

¹⁷⁰ Dragić, Marko (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 98.

stanju svjesnosti i istovremeno potpune nepomičnosti ponekad obraćali mori, koja je najvjerojatnije bila proizvod halucinacije i njihova vlastita projekcija na osobu uz koju se u svakodnevnom životu ne osjećaju ugodno ili za koju misle da im želi zlo.

Obično se misli da ti je to neko iz susjedstva, neki poznanik koji loše misli o tebi. Ne mora on to namjerno raditi, gušiti te i to, može to biti i da on ništa isto ne zna. Uglavnom to bude tako. More bi došle posli ponoći i onda bi one čovika morile. Nevidljive su, ti zatvoriš vrata, al ona uđe kroz ključanicu, razumiš? Ona čovika okriče na leđa tako da ga tare. Ako ga uspije okreniti na leđa, onda ga ona stiska, mori.¹⁷¹

2.4.4. Vukodlaci

Vukodlaci, znani i kao vukozlaci, ukodlaci, kudlaci, kudljaci ili kodlaci su se, nakon smrti, zbog smrtnih grijeha ustajali iz svojih grobova. Osim u obliku vuka, mogli su se pojaviti i u drugim životinjskim oblicima. „Pojavljivali su se i kao mješina puna vina, ako su za života bili pijanice, i u obliku mješine pune vodom ako nisu bili pijanice.“¹⁷² Vjerovalo se da mrtvac postaje vukodlakom „ako preko njega prijeđe mačka“¹⁷³ ili pas. Da bi se tome doskočilo, uz pokojnike se bdjelo. Ako bi se netko povukodlačio, jedini način da zauvijek nestane bio je probosti ga glogovim ili drenovim „kocem“ tj. kolcem i to, po mogućnosti, u pratnji trojice svećenika i jednog zvonara. Noću se nije smjelo ni pogledavati u ogledalima jer se držalo da se u njima kriju njihove duše. Prema predajama, vukodlaci su se noću okupljali na raskrižjima između dvadeset tri i dvadeset četiri sata, zbog čega su se, u svrhu obrane od demonskih sila, na tim mjestima postavljala raspela, a u to se vrijeme općenito izbjegavalo biti vani i na putu kako se ne bi dogodilo kakvo zlo. Vukodlake se ponekad poistovjećuje s vampirima koji noću ustaju iz grobova, napadaju ljude i sišu im krv, pa se tako primjerice u Albaniji kudlakom zajednički nazivaju i vukodlak i vampir. Najpoznatiji u svijetu je vampir zvan Drakul ili Drakula, a motiv demonskih bića koja se noću podižu iz grobova prisutan je u mitologijama mnogih civilizacija.¹⁷⁴

¹⁷¹ Dragić, Marko (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 99.

¹⁷² *Isto*, str. 113.

¹⁷³ *Isto*.

¹⁷⁴ Dragić, Marko (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 116-117.

2.4.5. Maminjorgo (Orko)

Manjinjergo, Maminjorga, orko, mačić ili pakleni magarac su demonološka bića koja su se pojavljivala noću i ljudima podvlačila ispod nogu, te bi ih oni bili prisiljeni uzjahati. Sve do jutarnjeg pozdrava pijetlova, nosili su ih selima, planinama i drugim bespućima. Djecu se upozoravalo da navečer nigdje ne idu, ako nije nužno, da ne zvižde kako ih ne bi prizvali, a dječja se odjeća sušila isključivo danju, kako se u nju ne bi uvuklo zlo.¹⁷⁵

2.4.6. Zaštita od demonoloških bića

Obredi, ophodi i običaji kojima je uloga zaštita ljudi, stoke i domova od demonoloških bića i bolesti, te drugih zlih sila i nesreća nazivaju se apotropejskim obredima, ophodima i običajima. Neki od njih su autohtoni hrvatski, a neki su zajednički i drugim slavenskim narodima. Pretežno su se izvodili tokom blagdana s ciljem tjeranja demonskih bića.¹⁷⁶ „U njima se ogledaju vjerovanja i praznovjerja Hrvata, a simbolika im je raznovrsna.“¹⁷⁷ „Neki apotropejski obredi imaju magijske poganske karakteristike, a neki su kristijanizirani.“¹⁷⁸ Mnogi su podrijetlom iz drevnih pretkršćanskih mnogobožičkih vremena, i doneseni su iz slavenske pradomovine zbog čega sadrže i praindoeuropske, slavenske i romanske utjecaje.¹⁷⁹ Tradicionalno se vjeruje da od demonskog utjecaja štiti jedenje bijelog luka, loženje trešnjevine ili smrekovine na ognjištima, uvrtnje tisovine u kravlji rog, basme i molitve, blagoslovljena voda, končići uzeti iz svećeničke odjeće, zvonjava crkvenih zvona,¹⁸⁰ škropljenje i umivanje blagoslovljenom vodom ili na vrelu, potoku, rijeci ili u moru na Veliku subotu, te pred blagdan Vodokršća, maškaranje zastrašujućim maskama i ophodi maskara pred Čistu srijedu, vučarenje, preskakanje krjesova (uskršnjih, Ivanjskih, Jurjevskih, Pavlovih i Petrovih) i hodanje po njihovom pepelu, zaglavljivanje kućnih otvora glogovim drvetom,¹⁸¹ kićenje živog i neživog zelenilom na Jurjevo, trubljenje u vrbove trubaljke, kao i udaranje stoke blagoslovljenim grančicama. Negdje se u tu svrhu pucalo iz vatrenog oružja¹⁸² jer se smatralo da proizvođenje velike buke i galame tjera demonološka bića. Drži se da je zaštita od

¹⁷⁵ Isto, str. 112-113.

¹⁷⁶ Dragić, Marko (2007). Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina* 3 (3). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, str. 377.

¹⁷⁷ Isto, str. 369.

¹⁷⁸ Isto, str. 370.

¹⁷⁹ Isto.

¹⁸⁰ Dragić, Marko (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 119.

¹⁸¹ Dragić, Marko (2007). Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina* 3 (3). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, str. 377.

¹⁸² Isto, str. 371.

demonoloških bića potrebnija navečer nego u zoru, koja simbolizirajući Kristov dolazak, priječi demonološko djelovanje.¹⁸³ Većina ovih obreda prestala se izvoditi 50-ih godina prošlog stoljeća.¹⁸⁴

3. Legenda

„Legenda je latinska riječ i znači *ono što valja čitati, ono što treba čitati*.“¹⁸⁵ Legenda je priča vjerskog karaktera u čiji se sadržaj vjeruje. Botica navodi da „narativ legende, po pravilu tematizira i zanimljive (povijesne) zgrade iz života viših društvenih staleža, ali i sve ostale likove/događaje koji imaju nešto „posebno“ i ističu ono što je blizu čudesnoga, fantastičnoga, nevjerojatnoga.“¹⁸⁶ Kazivači se, pravdajući njihovu istinitost, pozivaju na one koji su ih njima prepričali ili pak koriste općenitije formulaične izraze poput „priča se“, „govori se“, „kažu“ ili kako moja kazivačica kaže „govoru“ „da bi ostvarili igru izvjesnog i neizvjesnog koja čini bit i draž legende.“¹⁸⁷ Njihova narativna struktura nije fiksna, zbog čega ih nazivaju i „pričama bez oblika“, ali imaju jasnu narativnu jezgru koja funkcionira kao narativni sinopsis koji se može, ovisno o njenoj trenutnoj funkciji, ispriповjediti sažeto, ali i u formi duže priče.¹⁸⁸ Legende nisu, kao predaje, usko vezane uz mjesni kontekst, te mogu funkcionirati i bez njega.¹⁸⁹

Najčešće izvještavaju o događajima iz života svetaca, o čudesima, a mogu biti vezane i za crkve i svetišta. „U legendama su sudionici Isus Krist, sveti, svete, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici.“¹⁹⁰ Dugo su se poimale kao pripovijesti o čudima i životima svetaca,¹⁹¹ ali kazuju i o čudotvornom djelovanju mučeničkih grobova, crkava i vjerskih objekata poput slika, križeva i kipova. Legende su bliske predajama i ponekad ih je teško razlikovati. Međutim, ono što izdvaja legende od predaja je element čuda.¹⁹² „Poput predaja i one sadrže nadnaravne elemente, no legende ne unose strah i nesklad, nego nastoje

¹⁸³ Dragić, Marko (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, str. 120.

¹⁸⁴ Dragić, Marko (2007). Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina* 3 (3). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, str. 387.

¹⁸⁵ Dragić, Marko (2016). Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske. *Croatica et Slavica Iadertina* 12 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, str. 154.

¹⁸⁶ Botica, Stipe (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, str. 446.

¹⁸⁷ Lešić, Zdenko (2008). *Teorija književnosti*. Beograd: Glasnik, str. 357.

¹⁸⁸ *Isto*.

¹⁸⁹ Botica, Stipe (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, str. 446.

¹⁹⁰ Dragić, Marko (2005). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, str. 34.

¹⁹¹ *Isto*.

¹⁹² *Isto*.

uspostaviti harmoniju.“¹⁹³ „Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađujući dobro, a kažnjavajući zlo.“¹⁹⁴

3.1. Sveta Vicenca

Bila ti jedna čobanica iz Blata. Hodila je s ovcama u pašu. Tada su imali stada od možda trideset, četrdeset ovaca i koza. Ovce gredu prid nju, one pasu i moraš čuvat ovcu da ne gre. Bilo je puno kulture, loze i po bandama i po ravnicu. To je bila jedna mirna, dobra cura, onako, ne baš zrla cura, ali mlada. I te ovce "Jo," govori "Bože moj kako ovce trču. Largo san o Blata. Strah me je. Ali te ovce trču kako u galopu". I ona za njima, za njima.

I te ovce došle u Poplat (di je Gospa u mrkinti). I vidi ona jedna žena u crno tu sedi. Govoru da je ta mala Vica bila sveta Vicenca, blaska sveta Vicenca. Ova žena u crno govori joj: „Dite moje, jel' imaš štogod za prigrisat i za napi se?“. „Ja teta moja ima“. Izvadila je iz bulse šta je imala... bokun rogača, suhe smokve ili pogače i dala joj. A govori: „A šta ćeš ti izist?“ „Ma lako ću. Ja ću kad dođen u Blato nać. Ali hoćete Vi poč smenon u Blato pa će Vam kogo pomoć?“ Govori: „Ne, nego reci popu neka me dođe vazest.“

I ta bidna Vica odma ovce pokupila i išla ća pu Blata. Došla u Blato, išla popu i govori ona: „Velečasni, jedna žena u crno je tamo na Vranine. Rekla mi je da rećen popu da je dođe vazest.“ A govori pop: „Oli si popila potić rakije?“ „Nisan.“ Govori: „Jesi, to si se napila, pa ne znaš što govoriš.“

I on ni hoti poč. Međutin, kako je un to njoj reka, počela sama zvona zvonit u Blato na crikvi. I sad skoči pop. Govori: „Ko ovo sa zvonit? Zašto se zvonit? Nima nikoga, a zvona zvonu. Što su me jutros počeli zajebavat.“

Mala Vica ni mogla spat. Utekla je na Vranine reć toj teti da je pop ne obada i vratila se. Cili je dan i cilu noć ta mala hodila. Valjda joj je Bog bi da snagu jer po prirodni ne bi čovik moga. I sutradan ope išla u pašu s ovcama i ope te ovce u Vranine i ope ona vidi

¹⁹³ Bošković-Stulli, Maja (1997). *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: SHK, MH, str. 19.

¹⁹⁴ Dragić, Marko (2016). *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske. Croatica et Slavica Iadertina* 12 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, str.154.

tu ženu. I govori ona, a zvala je po imenu, „Vice moja jesi rekla popu?“ Govori: „Jesan, ni me obada.“ „Znan, znan.“ Govori: „Sad ćeš mu ope reć.“

I ona je ostila ovce i utekla je u Blato. Rekla je popu da je dođe vazest, a on ni hoti, opeta. I ope sva zvona zvonili. Vratila se ona, vazela ovce, išla doma. Treći dan išla popu i govori: „Ma molin Vas, hote, vazmite tu ženu. Događaju se čuda. Boje da je grete vazet.“

Pop se naidi i reka je nikima ministrantima da je gredu vazest. Ka su oni došli, oni nisu našli živu ženu, nego kip, kip od Gospe. I undar je on vaze ti kip, oni su je nosili i stavili su je u tu crikvicu na Gospino poje (to se poje zove po toj Gospi) i išli su ća u Blato. Ujutro je iša pop reć misu, a Gospa na oltaru. A govori: „Kako, stili smo je u malu crikvu u poje. Ko je je prini tu?“ Skupi je sve ove fratre i niko ni. I tu počeli zvoni zvona, a on je naredi da je vratu ponovo u poje. Međutin, sutra dan je ona ope došla u velu crikvu i tako je ona ostala. Kažu da je ta mala Vica svaki dan hodila u crikvu prvo se poklonit temu kipu od Gospe i pa po ća u pašu. Priča se da je bila ta mala toliko dobra, plemenita i da je to sveta Vicenca. Ja san to čula. Da li je to bilo istina? Ali u stvari se na Vranine zove ta spiljica mala, di je kip od Gospe, Gospa o Karmena.

Znaš koja je bila sveta Vicenca? U početku kršćanstva, u doba Rima, nju je otac ubi jer je bila kršćanka. I ovo je legenda. Poslali su svetu Vicencu iz Rima, dali su je u Korčulu, da bude zaštitnica grada Korčule. Međutin, Blaćani su je doveli s brodun iz Italije i nisu je tili dat u Korčulu, nego su je zadržali u Blato.

A zaštitnik grada Korčule ti je sveti Liberan. Njegov ti je prst ko moći. Godinama kasnije sveta Vicenca mumificirana je. Vadu je svakih dvadeset i pet godina 28 četvrtega. Prin je bilo svako sto. Nije uopće raspadnuta, ko da je sad umrla. Kompletna je cila. Izaša ti je papa ili ko li je, ne znan. Tražili su da svaka generacija vidi svetu Vicencu i smanjili su na svako dvadeset pet godina.¹⁹⁵

Sveta Vincenca je zaštitnica Blata na otoku Korčuli. Svoj svetački status zaslužila je posvećenim životom i mučeničkom smrću oko 280. godine. Nije poznato njeno pravo ime, a ime Vincenca najvjerojatnije je dobila tek prije dvjesto godina nakon ekshumacije njenih

¹⁹⁵ Kazala mi je spomenuta Jakica Surjan.

relikvija.¹⁹⁶ Blaćani su dobili kosti sv. Vincence na molbu korčulanskog biskupa Josipa Koserića, koji je papu Pija VI. tražio da im pošalje kosti mučenika kojeg će narod štovati i kojem će se utjecati. Sv. Vincenca stigla je na Korčulu 1792. godine, a u Blato tek tri godine kasnije jer su je Korčulani, iako su već imali svog zaštitnika,¹⁹⁷ zbog njene ljepote, pokušali zadržati u Korčuli. Kosti sv. Vincence bile su urešene plemenitom odjećom i položene u staklenom lijesu zbog čega ju je puk osjećao bliskom.¹⁹⁸ Relikvije sv. Vincence čuvaju se u blatskoj crkvi Svih Svetih i iznose se u procesiji svakih 25 godina. Blagdan sv. Vincence, kao i dan općine Blato slave se 28. travnja, a obilježavaju ih velika mjesna procesija i mačevalačka igra *kumpanija*.¹⁹⁹

Kumpanija je lančani ples s mačevima u kojem naglasak nije na mačevanju već na plesačima i njihovoj povezanosti koja se očituje u držanju vrška mača plesača koji se nalazi ispred ili iza čime formiraju lanac. Držeći se za mačeve, plesači se međusobno isprepliću i izvode šarolike figure od kojih su neke univerzalne svim europskim lančanim plesovima, a druge specifične lokalitetu na kojem se izvode. Kumpanija se odigrava i u Smokvici, Pupnatu, Veloj Luci i Čari, a druga korčulanska mjesta imaju svoje mačevalačke igre – Korčula morešku, a Žrnovo moštru.²⁰⁰ Slični su se plesovi nekoć izvodili na Siciliji i Korzici, no porijeklo im nije poznato. Pretpostavlja se da su se na lokalitetima formirali kao uspomena na kakav znameniti mjesni povijesni događaj. Budući da ples ima odlike borbe, i datira se krajem 16. stoljeća, vjeruje se da je replika neke od bitki koje su se odvale na Korčuli poput obrane od gusara Arapina Uluz-Alija.²⁰¹ Dr. Franko Cetinić 1930. godine bilježi sljedeće o kumpaniji:

Stari kapitani pripovijaju, da su se u ovoj robi i s ovin starinskin oružjen naši stari tukli s kursarima, pa je kumpanija uspomena „na vrimena, kad se ni smilo kun mora gradit kuće nego meju muntanjama, da jih kursari nebi vidili i da manje dohodili. A kad bi došli, vajalo je ženama i dici poč u goru, a muški bi snili sve što je vajalo u kaštile i barke bi s mrižama fundali uspod kraj. Po brizima uza more i daje od mora, odakle se dobro vidi na more, stale su straže na mistima, koja se danas zovu stražice, pa kad bi vidile, da gre

¹⁹⁶ Sardelić Kolinac, Donko (1995). Sveta Vincenca Mučenica, nebeska zaštitnica Blata. U: Šeparović, Zvonimir. *Duhovni i svjetovni obzori Blata na Korčuli*. Zagreb-Blato: Odbor za proslavu 200. obljetnice sv. Vincence, str. 54.

¹⁹⁷ Protić, Ivo (1976). *Župa Blato: od IV-XX st.* Blato: vlastita naklada, str. 60-61.

¹⁹⁸ Sardelić Kolinac, Donko (1995). Sveta Vincenca Mučenica, nebeska zaštitnica Blata. U: Šeparović, Zvonimir. *Duhovni i svjetovni obzori Blata na Korčuli*. Zagreb-Blato: Odbor za proslavu 200. obljetnice sv. Vincence, str. 54.

¹⁹⁹ <https://www.ikorculainfo.com/hr/blato/> (pristup 21. 06. 2023.)

²⁰⁰ <https://macevni-plesovi.org/ples/kumpanija-smokvica/> (pristup 21. 06. 2023.)

²⁰¹ Gjivoje, Marinko (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada, str. 242.

*kagod flota, jedan bi doša javit u selo; glavara bi od sela odma da tuć tanbrlin da se čejad skupu i gredu dočekat kursare. Još pripovidaju kako je tako jedanput puno naših palo kun križa od Giče.*²⁰²

Kumpanija započinje razgovorom između *srdara*, predstavnika tuđinske vlasti koji domaćoj vojsci brani slobodno kretanje i *kapitana* koji mudro pridobiva srdarovu dozvolu za djelovanje na opće oduševljenje cijele vojske. Srdar predvodi mačevalački ples, a četa ga prati. Slijedi dvoboj koji se okončava prijateljskim poljupcem sukobljenih, nakon čega na podij stupaju urešene djevojke kako bi zajedno s mladićima otplesale „blatski tanac“. Vitešku je igru u stara vremena pratio i ritual sječe volovske glave koji je zbog okrutnosti izvođenja zabranjen.²⁰³

Slika 8: Prizor iz blatske kumpanije (g.1966). Preuzeto iz: Gjivoje, Marinko (1969). Otok Korčula. Zagreb: vlastita naklada, str. 251.

3.2. Gospa od zdravlja

*A i ova je crikva, Gospa o Zdravja, o zavjeta. Ovo su je luška čejad davali priloge zato što su se naši Lučani zavjetovali da ako kuga ne pohara, da će nagradit crikvu Gospi o Zdravja. Doša je biskup i stavi je pikete na 4 kantuna. Našima se učinilo da je to mala crikva za Gospu o Zdravja i tri puta su popripomištali te pikete. Širili su ih, povećavali da više cijenu Gospu o Zdravja i tili su joj nagradit što veću crikvu. I ni u Luku ni bilo kuge. Na cilon otoku ni bilo kuge.*²⁰⁴

²⁰² Isto, str. 250.

²⁰³ Isto.

²⁰⁴ Kazala mi je spomenuta Jakica Surjan.

Legenda govori o zavjetnoj gradnji crkve u Veloj Luci posvećenoj Gospi od Zdravlja. Lučani su odlučili sagraditi Gospi crkvu kako bi ih sačuvala od kuge. Da bi joj izrazili poštovanje, htjeli su joj sagraditi što veću crkvu, pa su čak tri puta „pripomištali te pikete“ koji su trebali označiti dokle će sezati crkva, kako bi je učinili što većom. Ovdje se može povući paralela s gradnjom ilirskih gradina čija je veličina također ukazivala na ugled pokojnika. Ako je vjerovati legendi, Gospa je uslišila molbu vjernih Lučana i spasila ih od kuge.

4. Zaključak

Potreba za pričanjem priča, bilo onih naših svakodnevnih ili onih koje su nam predane u naslijeđe, imanentna je ljudska potreba. Priče nas spajaju, osvješčuju, podučavaju, nasmijavaju, rastužuju, tjeraju nas na razmišljanje, uspavljaju i bude. Govore nam tko smo. Priče smo mi i mi smo priče. Priče su nastale iz potrebe da s drugim članovima zajednice dijelimo iskustva, doživljaje, osjećaje i spoznaje i primarno su bile utemeljene na zbilji. S vremenom, zbiljska se okosnica proširivala i u nju su se počeli nadodavati drugi faksijski i fikcijski elementi. Faksija i fikcija se međusobno prožimaju i nadopunjuju i nemoguće ih je u potpunosti odvojiti. Grci su za priču koristili naziv „mythos“ koji u njeno poimanje ugrađuje mit, fikciju. Stoga, definicija fikcije proizlazi iz njenog odnosa s faksijom. Fiksija je izmaštana faksija, novokreirana, umjetnička zbilja koja nam pomaže bolje sagledati i razumjeti vlastitu zbilju. Ona je zrcalo, preslika stvarnosti i u službi je boljeg razumijevanja stvarnosti. Priče nam, baš kao i zrcala, pomažu vidjeti i spoznati sebe i posljedično, svijet oko sebe. Fiksija je, dakle, u službi faksije i, parafrazirajući Andrića, realnija je od svake faksije. Bilo da je sadržaj navedenih usmenih predaja i legendi istinit ili ne, vjerovanje u njihovu istinitost utkano je u ono što one jesu, u njihov strukturni oblik i način na koji se kazuju. Sačuvale su od zaborava sve što je zajednica kreirala i kontinuirano su pružale, i idalje pružaju, temelj za društvenu nadgradnju i napredak. Predaje i legende nositeljice su našeg ilirsko-slavensko-hrvatskog identiteta i kulture. Uočene su lokalno specifične predaje i legende, ali i one koje se u neznatno izmijenjenom obliku mogu pronaći na različitim lokalitetima. Što se tiče njihove tematske i motivske razine, na području cijele Hrvatske pripovijedaju se predaje ilirske i starohrvatske tematike, predaje o hrvatskim vladarima, patnjama za vrijeme osmanske okupacije, hajducima i uskocima, podrijetlu i uzrocima stvari, demonološkim i mitskim bićima, te čudesnim događajima. Iz navedenih korčulanskih predaja i legendi može se zaključiti da su i jedne i druge utemeljene u zbilji, u zbiljskim događajima i akterima i da se u njih zaista vjerovalo.

Vjervanja, nazori, stajališta, mentaliteti i običaji koje donose, fizički i duhovni odnosi o kojima progovaraju, kao i lokalne specifičnosti koje navode daju nam širu sliku ondašnje i današnje faksije i fiksije. Zanimljivo je bilo pratiti razlike i istosti kroz stoljeća, od ilirskog, slavenskog, starohrvatskog do novohrvatskog doba. Iako se način odvijanja života znatno promijenio, ljudsko iskustvo je ostalo u svojoj srži nepromijenjeno i idalje se možemo suživjeti s našim precima, osjetiti ono što su oni osjećali, uz njih se smijati, tugovati, od njih učiti i u zahvalnosti duhovno koegzistirati.

„Kogo reče da je stvarno, kogo reče da je legenda.“

Oboje su u pravu.

Nadam se da će ovaj rad potaknuti i druge na popisivanje priča naših predaka i da će tako još koji zlatnik biti sačuvan u škrinjici nematerijalnog blaga. Sigurna sam da će ih s Vama, baš kao i moji kazivači sa mnom, nesebično podijeliti. Ovim im se putem želim još jednom zahvaliti.

Hvala mom mentoru prof. Marku Dragiću na vodstvu, pomoći, strpljenju, podršci i povjerenju.

Hvala mojim roditeljima – na svemu!

5. Rječnik

Pojedina rječnička objašnjenja preuzeta su iz knjige M. Žanetića *Da se ne zaboravi*.²⁰⁵

A	kockama označenim
arivat – stići, doći	brojevima na jednoj nozi i sunožno
B	crikva, crikvica – crkva, crkvica
baba – baka	Č
banda – strana	čapat – uhvatiti, uzeti
balanac – vrsta plesa	čejad – ljudi
beštimat – psovati	čejade – čovjek, živo biće; npr. [nevino ~] – dijete
bi – bio	
bidan – jadan	
bičva – čarapa	Ć
bokun – komad, manji dio nečega	ćakula – razgovor, priča
bracera – manji jedrenjak sa jarbolom	ćer – kćer
bratino – bratovo	
brčić – brežulčić	D
brig – brijeg	daje – dalje
bubat – udarati u nešto; učiti napamet; nepromišljeno govoriti	dedrinta – strana otoka Korčule koja gleda prema otoku Hvaru
bulsa – torba	defora – strana otoka Korčule koja gleda prema otoku Lastovu
C	di – gdje
cincuk – vrsta igre; skakanje po	digod – negdje, nekad, koji put

²⁰⁵ Žanetić, Marin (2009). *Da se ne zaboravi*. Blato: vlastita naklada, str. 11-75.

dil – dio
dite – dijete
divna – djevojka, cura
dohodit – dolaziti
dokli god – dokle god
dvanjke – bisage, platnene vreće
preko sedla

F

fabrika – tvornica
feral – svjetlo
fižul – niska kamena klupa uz kuću ili
oko crkve koja služi za
odmaranje, razgovor
fratri – polučena riba koja je bila
sušena na buri i potom se
motala u tijesto i pržila na
maslinovom ulju

G

gera – vrsta ribe, girica
gomila – ruševina, hrpa
godin – godina
gošćica – vrsta trave kojom se hrani
stoka; npr [i'c u ~u]
gozden – željezni
greb – grob

grem, greš, gre, gredu – idem, ideš,
ide, idu
griža – čvrsta stijena, živi kamen
grobište – groblje
guja – zmija
gungat – ljuljati se, njihati se
gustrina, gustirna – vodosprema za
kišnicu

H

hiljadu – tisuću
hodit – ići; hote – idite
hotit – htjeti; npr. [ona hotije] – ona je
htjela

I

igrat – plesati
isić – isjeći
ispri – ispred
izdubat – iskopati
izist – pojesti
izjubit – izljubiti
izlatit – potjerati, istjerati

J

jan – ja; npr. [ka san ~ tu] – ja od tu

jesan – jesam

jon – joj

K

ka – kad

kako – kao

kakogod – kao

kamara – soba

kamenica – veća kamena posuda

četvrtastog oblika

kampana – večernji zvon na molitvu
za mrtve (Zdrava Marija na
večeru, a kampana na posteju;
oko 20:30, 21h)

kanela – vrsta mirodije („*Oj kanelo,
jadi moji teški, Španjetovu
bekariju rešiš*“), ali i slavina
za točiti vino

kantati - pjevati

kantun - ugao

ko – tko, kao

kogo – netko

kojo – koje

kokot - pijetao

kolajna – ogrlica

kolo – okolo; npr. [zamotala ~ vrata]

kolona – bitva ili kameni stup za

privez brodova

komin – ognjište

komo – nizak ormar s ladicama za

smještaj rublja

komostra,e – sanduk u mreži u kojem
su ljudi držali sušenu hranu; –
lanac o koji se vješa posuda u
kojoj se kuha na otvorenom
ognjištu

koraja – ogrlica ali i vrat od svinje

kraj – kralj; kopno

krejanca – pristojnost, uljudnost;
[učinit ~] –nakloniti se
roditeljima od zaručnice

krepati – umrijeti, umoriti se

kupit – skupljati

L

lanca – dugi jezik

lancat – mahati jezikom

lamin – vjedro

largo – daleko

latit – tjerati

laz – veći komad zemljišta ograđen
suhozidom

laza – puteljak, staza, ulaz na posjed

ličit – liječiti

likar – liječnik

livo – lijevo

lokva - jezero

luška – cura iz Vela Luke

luški – jezik Lučana

M

makaruni – vrsta tjestenine

marenda – obrok između doručka i
ručka

arendat – (po)jestiarendu

međutin – međutim

meja – međa, kamena pregrada u
suhozidu

mindel – badem (zna se reći i bajam)

mindule – bademi

mir – zid

misto – mjesto

mladača – mlada (u značenju mlada i
mladoženja)

muka - brašno

mrkinta – stijena

mul – križanac kobile i tovara; ali i
pristanište za čamce

N

nagradit – izgraditi

nahodit – pronalaziti, nalazati

naidit (se) – naljutiti (se)

najdi – nađi

nakrit – natkriti

na po noća – u pola noći

nasprat – na kat

naš – znaš

navigat – ploviti morem

ni – nije

nigdi – negdi

niki, nika – neki, neka

nika – nikad

niko – neko, netko, nitko

nima – nema

ništo – nešto

noseća – trudna

O

o – od

obitilica – vrsta poljoprivrednog alata

obadavat – doživljavati, slušati,
primjećivati

ode – ovdje

ogota – ženka od magarca

oli – ili, zar

onamo – tamo

ondar – onda, zatim

oni – onaj

ope - opet

ostit – ostaviti

oštarija – gostionica

P

para – usta (u pogrdnom smislu),

njuška

paričat – pripremiti

pasat – proći; npr. [~ san dobro/loše]

– prošao sam dobro/loše

pasat bandu – zabaviti se; npr. [gren

~] – idem u šetnju

pasat rič – popričati s nekim

pešnja – usna

pićast – u pijanom stanju

pipun – dinja

po – pola

poje – polje

pojubit - poljubiti

polača – kuća na kat

porat – luka

posli – poslije, nakon

postoja - krevet [ić na ~]

postole – cipele

poštir – poštar

potrefit – slučajno pogoditi

poticat – potjecati (od nekoga)

potić – lončić

potriba – potreba

prihranit – prehraniti

pri(n) – prije, ispred

prinit – prenijeti

prima – prema

pritroha – avet

prškat – prčkati

pršurate – vrsta kolača

pu – put nečega (npr. Luke),

prema Luci

punistra – prozor

R

rit – stavljati u kulturu, prekopati

zemlju do metar dubine

rešit – dotjerivati, ukrašavati

S

sa – sad

saje - čađa

sest, sedit – sjesti, sjediti

skalat – spustiti

skula – škola
slavnica – slamnjača
smantan – mentalno poremećen,
zamušen
soldi – novci
so tin – s tim
so to – s to
so tima – s tima
spat - spavati
spila – špilja
spiza – hrana, poslovi nabavljanja na
tržnici ili u trgovini [činiti ~
spizu, ići u ~u]; jelo
stavjat – stavljati
susid – susjed

Š
š – s; npr. [~ njon] – s njom;
[~ njima] – s njima
ščap – štap
škaf – paluba čamca
škoj – otok
škrabati – praviti buku
škundut – [činit u ~] – šetati s
momkom da majka ne zna
šta – što

štrada – ulica
šušanj – lišće od različitog drveća
koje se baca pod stoku za
gnojivo [ić u ~, kupit~]

T

takova – takva
tanac – luški starinski ples;
[ić na tance, igrat tance]
teća – niska kuhinjska posuda
u tega – u tog
ti – taj, te
tresa, e – kratka letva, vrsta
obrađenog drva

U

ulizat – ulaziti
un – on
unda, undar, undak – onda, zatim
umrit – umrijeti
uteć – pobjeći
užat – običavati
užuntavat – nadodavati

V

valda – valjda

vas – sav

vazest – uzeti

vela – velika

VRTAJICA – vrsta plesa

vrića – vreća

vrime – vrijeme

Z

začićila – ne može roditi, dati ploda

zahodit – ići

zajat (se) – posuditi se,

biti svjedokom

zakantati – zapjevati

zamirat – zamjerati

zapantit – zapamtiti

zemja – zemlja

znan – znam

zrila – zrela

Ž

živit – živjeti

ždrilo – ždrijelo

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

Surjan, Danko (obiteljski nadimak - Milizin), rođen 1961.

Surjan, Jakica (obiteljski nadimak - Milizin), rođena 1937.

Surjan, Tonči (obiteljski nadimak - Milizin), rođen 1955.

Literatura

1. Badurina, Anđelko (2006). *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
2. Barčot Barčot, Tonko (2018). O čovjeku koji je nadmudrio smrt ili o Lučanima, „najgoroj čejadi na svitu“. *Lanterna: časopis za kulturu* 2, 151-155.
3. Borzić, Igor; Radić, Dinko (2017). Otok Korčula: Iliri i Grci. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, 303-325.
4. Bošković-Stulli, Maja (1997). *Usmene pripovijetke i predaje*. Zagreb: SHK, MH.
5. Botica, Stipe (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Botica, Stipe (1995). *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Čapo Žmegač, Jasna (1998). *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb: Matica hrvatska.
8. Čatić, Igor; Rujnić-Sokele, Maja (2012). Čarolija ljudskih ruku. *Liječničke novine* 115. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, 73-77.
9. Dragić, Helena (2010) *Dukljanski kralj sveti Vladimir u hrvatskoj književnosti i crnogorskoj tradiciji*, *Lingua Montenegrina*, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja (The magazine of linguistic, of literature and cultural issues) Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, 5, Cetinje. str. 517.-534.
10. Dragić, Marko; Dragić, Helena (2019). Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini. *Croatica et Slavica Iadertina* 15 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, 275-329.
11. Dragić, Marko (2018). Hrvatske povijesne i etiološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* 16 (2). Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 279-296.
12. Dragić, Marko (2018). Povijesne i etiološke predaje iz Otoka Sinjskoga. Ur. Rudan, Evelina i sur. *Tragovi tradicije, znakovi kulture - Zbornik u čast Stipi Botici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska, 283-297.
13. Dragić, Marko (2017). *Tradicijske priče iz Zagore*. Split: Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
14. Dragić, Marko (2017). Fakcija i fikcija o kugi u predajama Hrvata. U: Tomasović, Marinko. *Kuga u Makarskoj i Primorju 1815*. Makarska: Gradski muzej Makarska, 403-435.

15. Dragić, Marko (2016). Povijesne i etnološke predaje o ljubuškom kraju. *Motrišta* 92, 25-61.
16. Dragić, Marko (2016). Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske. *Croatica et Slavica Iadertina* 12 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, 153-177.
17. Dragić, Marko (2014). Općedruštveni značaj usmene književnosti. U: Ribičić, Grozdana i Mihanović, Vesna. *Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade*. Split: Gradska knjižnica Marka Marulića.
18. Dragić, Marko (2013). Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*. Split: Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu (Odsjek za povijest) i Veleučilište u Šibeniku, 195-227.
19. Dragić, Marko (2011). Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora. *Časopis za hrvatske studije (The Croatian Studies Review)* 7, 61-88.
20. Dragić, Marko (2011). Usmena i pučka epika u tradicijskoj baštini Hrvata iz mućko-lećevačkih sela. *Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije*. Zadar-Split: Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske Split, 493-527.
21. Dragić, Marko; Odža, Ivana (2010). Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju. *Lingua Montenegrina*, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja 5, 371-402.
22. Dragić, Marko (2009). Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju. U: *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 2-3. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 21-44.
23. Dragić, Marko (2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik). Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
24. Dragić, Marko (2007). Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina* 3 (3). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, 369-390.
25. Dragić, Marko (2006). *Književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*. Split: Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu.
26. Dragić, Marko (2005). *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*. Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo.
27. Dragić, Marko (2005). Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici.

Motrišta 33, 99-113.

28. Dragić, Marko (2003). Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u „Razgovoru ugodnom“ i tradiciji. *Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja* 52 (3-4), 283-295.
29. Dragić, Marko (2001). *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Baška Voda – Mostar - Zagreb: Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL.
30. Dragić, Marko (1999). *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine, (I)*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure.
31. Duka, Goran (2002). *Grad nasuprot vremenu*. Zagreb: Mozaik knjiga.
32. Fazinić, Neven (2000). O korčulanskim lokvama i gambuziji. *Godišnjak - Glasilo Udruge prijatelja modro-zelenih vrijednosti „Petar Giunio“* 2. Korčula, 34-40.
33. Foretić, Vinko (1980). Korčula u domaćim i međunarodnim relacijama. U: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 42. Split: Književni krug Split i Konzervatorski odjel u Splitu, 107-119.
34. Freidenber, Olga (1987). *Mit i antička književnost*. Beograd: Prosveta.
35. Gjivoje, Marinko (1969). *Otok Korčula*. Zagreb: vlastita naklada.
36. Kekez, Josip (1998). Usmena književnost. U: Škreb, Zdenko i Stamać, Ante. *Uvod u književnost*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 133-192.
37. Kelava, Josipa (2017). Suvremeni zapisi predaja o osmanskoj vladavini u posuškom kraju. *Bosna franciscana* 47. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, 285-305.
38. Lazarević, Ivana; Vekarić, Nenad (2009). Stanovništvo Blata na Korčuli (1870-1880): početak demografske tranzicije. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 47. Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti, 219-241.
39. Lešić, Zdenko (2008). *Teorija književnosti*. Beograd: Glasnik.
40. Marinović, Ivana (2019). Mitske predaje u suvremenim pripovijedanjima širokobriježskog kraja. *Bosna Franciscana* 50. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, 293-316.
41. Marinović, Ivana (2019). Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega. *Bosna Franciscana* 51. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, 193-220.

42. Marinović, Ivana (2017). Starovjekovne teme u povijesnim predajama širokobriješkog kraja. *Bosna Franciscana* 45. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, 315-324.
43. Marinović, Ivana (2017). Povijesne i etnološke predaje o osmanskoj vladavini u širokobriješkom kraju, *Motrišta - Časopis za kulturu, znanost i društvena pitanja* 96-97 (srpanj-listopad). Mostar: Matica hrvatska, 42-55.
44. Marinović, Ivana (2019). Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega. *Bosna Franciscana* 51. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, 193-220.
45. Protić, Ivo (1976). *Župa Blato: od IV-XX st.* Blato: vlastita naklada.
46. Radić, Dinko (2008). Vela spila – višeslojno arheološko nalazište pored Vele Luke na Korčuli. *Subterranea Croatica* 10, 36-41.
47. Sardelić Kolinac, Donko (1995). Sveta Vincenca Mučenica, nebeska zaštitnica Blata. U: Šeparović, Zvonimir. *Duhovni i svjetovni obzori Blata na Korčuli*. Zagreb-Blato: Odbor za proslavu 200. obljetnice sv. Vicence.
48. Solar, Milivoj (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
49. Širić, Josipa (2014). Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posuškoga kraja. *Croatica et Slavica Iadertina* 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, 387-398.
50. Thompson, Stith (1946). *The Folktale*. New York: The Dryden Press.
51. Žanetić, Marin (2009). *Da se ne zaboravi*. Blato: vlastita naklada.
52. Žmegač, Viktor (1982). *Književnost i zbilja*. Zagreb: Suvremena misao.

Mrežni izvori:

<https://www.korcula.hr/o-korculi/povijesni-pregled/>

<https://povijest.hr/istaknuto/iliri-su-nazvani-po-zmijama/>

<https://www.youtube.com/watch?v=lvZTHEcM3VM>

http://os-pucisca.skole.hr/upload/os-pucisca/images/static3/727/attachment/Iliri_na_Bracu-letak.pdf

<https://www.facebook.com/vela.spila/>

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64099>

<https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveti-kuzma-i-damjan-lijecnici-koji-su-ozdravljali-tijela-da-bi-spasili-duse/>

<https://www.glas-koncila.hr/crkva-svetih-ljekarnika-kao-krunski-dokaz-predromanike-cuvarica-jedanest-starih-crteza-pomorskih-bitaka/>

<https://volimteotoce.com/2019/03/26/malena-crkva-svetih-lijecnika-kuzme-i-damjana-koja-cuva-zavjetne-crteze/>

<https://volimteotoce.com/2013/06/27/najljepse-legende-otoka-korcule/>

<https://www.matica.hr/hr/615/epidemija-i-pandemija-u-hrvatskim-zemljama-do-pandemije-spanjolske-gripe-sazeti-prikaz-30667/>

<https://poliklinika-mazalin.hr/blog/paraliza-sna-uzroci-i-simptomi-i-poremecaja-sna/>

<https://www.morski.hr/blizi-se-blagdan-svetog-ivana-i-tradicionalna-veloluska-ragata/>

<https://www.ikorculainfo.com/hr/blato/>

<https://macevni-plesovi.org/ples/kumpanija-smokvica/>

Sažetak

U radu se govori o odnosu fikcije i faksije u usmenim predaja i legendama s posebnim obzirom na Korčulu. Definirane su fikcija, faksija, te njihov odnos općenito i u priloženim primjerima. Fikcija je novokreirana zbilja književnog djela koja je utemeljena u faksiji, u zbiljskim događajima, temama i akterima. Prikazane su povijesne, etiološke, mitske i demonološke predaje i legende, te su, gdje je bilo moguće, predaje i legende potkrijepljene relevantnim informacijama i pojašnjenjima. Ustanovljeno je da su fikcija i faksija u usmenim predaja i legendama međusobno neodvojive, te da precizno razgraničenje među njima nije moguće, ali ni potrebno. Korčulanske predaje i legende utemeljene su u zbilji, i u njih se vjerovalo. Spomen su vjerovanja, nazora, stajališta, mentaliteta i običaja, međusobnih odnosa, lokalnih specifičnosti i tisućljetne prisutnosti na ovim prostorima. Usmena književnost čuva, ne samo povijesne istine, već i kulturu i identitet naroda i zato je trebamo popisivati i o njoj govoriti.

Ključne riječi: fikcija, faksija, predaje, legende, Korčula.

FACT AND FICTION IN ORAL TRADITIONS AND LEGENDS WITH SPECIAL CONSIDERATION TO KORČULA

Abstract

This paper discusses the relationship between fact and fiction in oral traditions and legends with special consideration to Korčula. Fiction and fact are defined, their relation in general and to the given examples. Fiction is the newly created reality of a literary work which is based in fact, in real events, themes, and persons. Historical, etiological, mythic and demonological stories and legends are substantiated by relevant information and elaboration. It is established that fiction and fact in oral tradition and legends are mutually inseparable and that precise division between the two is not possible, nor necessary. The tales and legends of Korčula were based in reality, and they were believed in. They are a memory of beliefs, views, opinions, mentalities and traditions, mutual relations, local specificities and a thousand-year presence in these parts. Oral literature keeps not only historical truths, but also the culture and identity of a nation and that is why we must write it down and speak about it.

Keywords: fiction, fact, tales, legends, Korčula